Pszichológia, 1985, (5), 379–439.

GERGELY GYÖRGY, THOMAS G. BEVER
Columbia University, New York

AZ OKOZÁST KIFEJEZŐ IGÉK MENTÁLIS REPREZENTÁCIÓJA*

„Holtan hagyta..."
„Valahogyan mintha megtöltené a fejemet gondolatokkal – csak nem tudom pontosan, mik azok! De annyi mindenesetre világos, hogy *valaki* megölt *valamit*."

Alice Tükörországban (Lewis Carroll)

I. rész:
Összetartozási intuíciók és a nyelvi reprezentáció szintjei

1. Bevezetés

1.1 Definíciós dekompozíció versus jelentésposztulátumok

A szavak jelentését leíró adekvát elméletnek feltétlenül számot kell adnia a kompetens beszélő lexikai tudásának három fő vonásáról. Bármilyen szerkezeti tulajdonságokat és reprezentációs formát feltételezzen is egy ilyen elmélet:

1. számot kell adnia arról, hogy egy összetett kifejezés szemantikai reprezentációja (SzR) hogyan jön létre a különböző szótári tételekben foglalt szemantikai információk kombinációjából, amennyiben a szó egy mondat kontextusába van ágyazva;

2. meg kell ragadnia azokat a rendszeres szemantikai viszonyokat, amelyek a mentális szótár egyes tételei között fennállnak;

3. ki kell jelölnie a szavak különböző kontextusokban való lehetséges használatainak körét.

A modern nyelvelméletben KATZ és FODOR (1963) munkája volt a legkorábbi és mind ez ideig legnagyobb hatású kísérlet egy ilyen elmélet körvonalazására. Az általuk kidolgozott megközelítés alapgondolata a definíciós dekompozíció (DD) volt, mely szerint számos morfológiailag egyszerű szótári tétel belső szemantikai szerkezete komplex, azaz absztrakt, elemi szemantikai egységekből épül föl. E megközelítés értelmében például a „bachelor" (agglegény) szó jelentése reprezentálható egy sor egysze-

*Szeretnénk köszönetünket kifejezni Melissa Bowermannak és Pléh Csabának a tanulmány több korábbi változatának kritikai megvitatásáért. Többszörösen is hálásak vagyunk Erdélyi Ágnesnek, aki a gondos fordítást elvégezte, és akinek kritikai megjegyzései sok tévedéstől megóvtak minket. Köszönet illeti továbbá Dobos Emőt, Gáspár Zsuzsát és Oláh Attilát segítségükért, mely lehetővé tette a magyar nyelvű kísérleti munka elvégzését.

rűbb szemantikai predikátum kombinációjaként, mint „NOT MARRIED MAN" (NEM NŐS FÉRFI), a „deaf" (süket) szó, mint „NOT ABLE TO HEAR" (NEM KÉPES HALLANI), a „paint" (fest) ige, mint „CAUSE TO COVER SURFACE WITH PAINT" (ELŐIDÉZI/OKOZZA, HOGY A FELÜLET BE LEGYEN VONVA FESTÉKKEL) stb.[1] A tovább már oszthatatlan szemantikai egységeket ebben a felfogásban az emberi gondolkodás fogalmi rendszerének veleszületett alapelemeiként értelmezték. Az a kombinációs mechanizmus, amely az ilyen „szemantikai primitívek" összekapcsolásával komplex szótári jelentésreprezentációkat hoz létre, azonos azzal a mechanizmussal, amely a szavak jelentéséből állítja össze a komplex kifejezések SzR-jeit, amikor a szavakat mondatokba helyezzük (1). A szótári tételek belső kompozíciós szerkezete ugyanakkor elegáns megoldást nyújtott a szemantikai viszonyok leírásának problémájára (2), mint például a következmény-relációra, a szinonimitásra, az ellentmondásra, az osztályba tartozásra stb. Ha például a „kill" (megöl) tranzitív ige szemantikai szerkezete az, hogy „X CAUSE (Y DIE)" (X ELŐIDÉZI/OKOZZA, HOGY /Y MEGHAL/), akkor a „John killed Bill" (John megölte Billt) és a „Bill died" (Bill meghalt) mondatok között fennálló szükségszerű következmény-relációt a tartalmazás relációja az SzR-ek szintjén automatikusan megragadhatóvá teszi, hiszen a „John killed Bill" SzR-je, a „JOHN CAUSE (BILL DIE)" magában foglalja a „Bill died" SzR-jét. Úgy tűnt, ugyanezen a kereten belül ki lehet jelölni (3) a szavak lehetséges használatainak referenciális körét is. A kompozíciós program következetes végrehajtása azzal kecsegtetett, hogy a nyelvészek előbb-utóbb azonosítani tudják azon szemantikai primitívek véges (és remélhetőleg kevés elemű) halmazát, melyek helyes kombinációi szükséges és elégséges feltételek formájában intenziós definíciókat adnak a szavak jelentésére.

KATZ és FODOR (1963) fent körvonalazott eredeti javaslatai kutatások egész sorát ösztönözték az elmúlt húsz évben, és — noha számos kérdésben nincs megegyezés — a dekompozíciós SzR-ek alapgondolatát a ma elterjedt különféle szemantikai elméletek jelentős része elfogadja (például KATZ, 1972; 1981; BIERWISCH, 1970; 1981; LAKOFF, 1970; McCAWLEY, 1971; JACKENDOFF, 1975; 1978; MILLER és JOHNSON-LAIRD, 1976). Újabban azonban a lexikális szemantika egyik alternatív megközelítésének — az úgynevezett „Jelentés-Posztulátumos" (JP) megközelítésnek — a hívei (FODOR, FODOR és GARRETT, 1975; FODOR, GARRETT, WALKER és PARKES, 1980; KINTSCH, 1974; FODOR, 1981) élesen bírálják a dekompozíciós szemantikai elméleteket.

A szótári jelentés DD felfogásával szemben az a központi érvük, hogy a DD megközelítés — eltekintve néhány triviálisan definíciós terminustól, amilyen például a „bachelor" (agglegény) vagy az „uncle" (nagybácsi) — nem volt képes olyan dekompozíciós definíciókhoz eljutni, amelyek helyesen adnák meg a szótári tételek referenciális használatának szükséges és elégséges feltételeit. Az egyik problematikus eset az okozást kifejező igék dekompozíciós elemzése: ez lett a dekompozíciós szemantika helyességéről folyó elméleti viták és az empírikus kutatások leggyakoribb terepe, és ez a központi témája a jelen tanulmánynak is.

A dekompozíciós szemantika mellett eleinte olyan érvek szóltak (például LAKOFF, 1970; McCAWLEY, 1971), mint az, hogy sikeresen számot tud adni az okozást kifejező igéket — mint például „kill" (megöl) vagy „break" (eltör) — magukban foglaló, egyszerű tárgyas mondatok és a megfelelő, szintaktikailag összetett, két tagmondatból álló ún. „perifrasztikus", körülíró szerkezetek — mint például „cause to die" (előidézi/okozza, hogy meghaljon) vagy „cause to break" (előidézi/okozza, hogy eltörjön) — közti látszólagos szinonímáról. Ha például az „NP1 drop NP2" (NP1 le-

ejti/ledobja NP2-t) okozást kifejező tranzitív ige dekompozíciós SzR-je az „NP1 CAUSE (NP2 DROP)" [NP1 ELŐIDÉZI/OKOZZA, HOGY (NP2 LEESIK)], akkor az itt következő (1) és (2) között

(1) Floyd dropped the glass.
(F. leejtette/ledobta a poharat)
(2) Floyd caused the glass to drop.
(F. előidézte/okozta, hogy a pohár leessen)

a szinonimitás relációját az a tény magyarázza, hogy a két mondatnak azonos lesz az SzR-je.

Hamarosan rájöttek azonban, hogy az okozást kifejező szótári tételek és a nekik megfelelő perifrasztikus szerkezetek nem teljesen szinonímak (például FODOR, 1970; JACKENDOFF, 1972; SHIBATANI, 1973; 1976), amit az a tény is mutat, hogy (4) nem elfogadható körülírása (3)-nak:

(3) Floyd caused the glass to drop by tickling Mary who was holding it.
(F. előidézte/okozta, hogy a pohár leessék, csiklandozván M.-t, aki tartotta azt)
(4) * Floyd dropped the glass by tickling Mary who was holding it.
(F. leejtette/ledobta a poharat, csiklandozván M.-t, aki tartotta azt)

Mint a példa is mutatja, az okozást kifejező szótári tételeknek „ELŐIDÉZI/OKOZZA (ÁLLAPOTVÁLTOZÁS)" predikátum-sémává való felbontása nem tud az ilyen igék pontos referenciális köréről számot adni. Az ilyen igéket általában korlátozottabb körben használjuk, mint a megfelelő perifrasztikus kifejezést, és használatuk rendszerint az okozás valamely sajátos módját implikálja, ahogyan például a jelen esetben a tranzitív „drop" (leejt/ledob) ige használata azt vonja maga után, hogy az okozó közvetlenül, fizikailag manipulálja az okozott cselekvés alanyát. Mindent egybevetve, nem voltak sikeresek azok a kísérletek, amelyek a különféle okozást kifejező szótári tételek használata által implikált sajátos okozási módokat korrektül megragadó dekompozíciós definíciókat kívántak nyújtani (például McCAWLEY, 1971; GREEN, 1974).

A JP megközelítés hívei szerint ez a kudarc annak tudható be, hogy az egyszerű szótári tételek jelentése valójában *nem is* dekompozíciós definíciókból áll. Helyette azt javasolják, hogy minden egymorfémás szó közvetlenül rávetíthető a megfelelő egységnyi intenziós szemantikai predikátumokra, amelyeket már nem lehet tovább fölbontani. Egy ilyen modellben az egyes szótári tételek közti szemantikai relációkat a „jelentés-posztulátumnak" nevezett (CARNAP, 1956) aszimmetrikus következtetési szabályok írják le, amelyek a szavaknak megfelelő egységnyi szemantikai elemekre vonatkoznak. Így például a tranzitív és intranzitív „drop" (leejt/ledob, illetve leesik) igék között fennálló következmény relációt nem szemantikai szerkezetük fejezi ki, hanem a tranzitív „drop" (leejt/ledob) esetében a szótári tétel egy sor olyan JP-t tartalmaz, amely megszabja az ige szükségszerű következményeit, és ezeknek egyik tagja az „if X drop Y → Y drop" (ha X leejti/ledobja Y-t → Y leesik) JP.

A két megközelítés más-más következményekkel jár a szavak jelentésének elsajátítására nézve. FODOR (1975) szerint a gyermeknek ahhoz, hogy megtanulja egy szó jelentését, először fel kell állítania egy hipotézist, amely megfelel az illető szó helyes intenziós definíciójának. Ez előfeltételezi, hogy létezik valamilyen belső közege a reprezentációnak, az ún. „gondolat nyelve", amelyen az ilyen hipotézis kifejezhető. Ám mivel a gyermek az első nyelvet tanulja, a „gondolat nyelvének" fogalmi predikátumait nem tanulhatta, máskülönben az érv végtelen regresszushoz vezetne. Ezért, ha az egyszerű szótári tételek nem bonthatók fel még egyszerűbb szemantikai elemek valamilyen kombinációjára, akkor az összes természetes nyelv valamennyi egyszerű szótári tételének megfelelő egységnyi fogalmi predikátumokat veleszületettnek kell feltételeznünk.

1.2. *Pszichológiai evidenciák a DD versus JP vitában. A jelenlegi helyzet.*

Mindkét megközelítés hívei hivatkoztak olyan pozitív viselkedési evidenciákra, amelyek alátámasztják a saját elméletüket, és/vagy kimutatják, hogy a szembenálló nézet

pszichológiailag irreleváns. Most csak rövid összefoglalást adunk a helyzet jelenlegi állásáról (részletes áttekintést ad CAREY, 1982).

A 70-es években sok olyan tanulmány született a szavak jelentésének elsajátításáról, amely a DD megközelítést látszott alátámasztani. Ezek a kutatások az olyan lexikális területekhez tartozó szavak elsajátítására összpontosítottak (például a térbeli viszonyokat kifejező terminusokra vagy a birtoklást jelentő igékre), amelyekre a nyelvészek meggyőző komponens-elemzést dolgoztak ki (például BIERWISCH, 1967; BENDIX, 1966; FILLMORE, 1969; H. CLARK, 1973). A komponens-elemzésből már le lehetett vezetni bizonyos előrejelzéseket a gyermeknyelv fejlődésére vonatkozóan. Ezek a vizsgálatok általában vagy azt mutatták,hogy a definíciók komplexitása előrejelzi az elsajátítás sorrendjét (például a negatív térbeli határozókat a gyermekek később tanulják meg, mint pozitív párjukat, így a „short"-ot (alacsony) később, mint a „tall"-t (magas) – lásd BARTLETT, 1976; BREWER és STONE, 1975; DONALDSON és WALES, 1970; WALES és CAMPBELL, 1970 stb. –, vagy pedig azt mutatták, hogy fejlődésüknek bizonyos fokán a gyermekek a komplex szavakat szinonim értelemben használják azokkal a kevésbé komplex szavakkal, amelyek definíciója a komplex szó dekompozíciós struktúrájában foglalt szemantikai elemek halmazának egy alhalmazából épül föl [beszámolók szerint például egészen fiatal gyermekek a „short" (alacsony/rövid), „thin" (vékony), vagy „low" (alacsony) szót a „little" (kicsi) szóval szinonim értelemben használták – lásd E. CLARK, 1972; BREWER és STONE, 1975 stb.].

Mind a kettőt annak bizonyítékaként értelmezték, hogy a szójelentések kialakulása közben még nem teljes szótári tételek léteznek, és hogy az elsajátítás folyamatában a szótári tétel alá tartozó szemantikai elemek mindaddig fokozatosan kiegészülnek, amíg föl nem ismerhető a helyes kompozíciós definíció.

A tanulmányok legtöbbje azonban komoly metodológiai hiányosságokat mutatott. Néhány esetben az előrejelzések hibás komponens-elemzésen alapultak (lásd CAREY, 1982), sok esetben pedig egyértelműen kiderült a megfigyelt eredményekről, hogy azok inkább erős nem-nyelvi viselkedési stratégiák következményei, s nem tudhatók be a nem teljes szótári tételek jelenlétének (például TREHUB és ABRAMOVITCH, 1978; WILCOX és PALERMO, 1977; CAREY, 1977). Továbbá, mint CAREY (1982) hangsúlyozza, az elsajátítás sorrendjét általában „... jobban előrejelzi a használat gyakorisága, mint a szemantikai komplexitás, noha durván összhangban van a viszonylagos komplexitással". A gyermeknyelv fejlődésére vonatkozó bizonyítékokból tehát nem lehet következtetni a kompozíciós jelentésreprezentációkra. [Létezik azonban egy más típusú fejlődési evidencia is, amely az új szavakat létrehozó, produktív szóképzésre vonatkozik (BOWERMAN, 1974; 1982a), és amely – mint látni fogjuk – a szótári reprezentációk sajátos, kompozíciós – de ugyanakkor nem definíciós – komponenst tartalmazó felfogását támasztja alá. Ennek tárgyalását későbbre, a II. rész 3. szakaszára halasztjuk.]

Újabban a JP felfogás hívei számos esetben megpróbálták kísérleti úton kimutatni, hogy a dekompozíciós SzR-ek pszichológiailag irrelevánsak, s ezzel közvetve próbálták alátámasztani a JP megközelítést (KINTSCH, 1974; FODOR, FODOR és GARRETT, 1975; FODOR és mts., 1980). Ezek a vizsgálatok arra a feltevésre építenek, hogy a különböző szemantikai elméletek eltérő megértés modelleknek felelnek

meg. A kompozíciós elméletet úgy értelmezik, mintha „azt vonná maga után, hogy a reprezentációk, amelyek egy-egy definíciónak felelnek meg, a mondatmegértés belső folyamatában megjelennek" (FODOR és mts., 1980). A JP megközelítésből ezzel szemben — feltételezésünk szerint — csak az következik, hogy a szavakat közvetlenül vetítjük rá a megfelelő, egységnyi szemantikai predikátumokra. Ezen interpretáció szerint továbbá a kompozíciós elmélet alapján arra kell számítani, hogy a több szemantikai alapegységből álló szótári tételeket nehezebb lesz megérteni. Így egy okozást kifejező tranzitív igét, például azt, hogy „kill" (megöl), nehezebben kellene megértenünk, mint egy nem okozást kifejező tranzitív igét, például azt, hogy „kiss" (megcsókol); s ugyanígy az implicite negatív értelmű szavak (például a „bachelor" /agglegény/ = NOT MARRIED MAN /NEM NŐS FÉRFI/) ugyanolyan bonyolultak lennének, mint a megfelelő explicit negatív kifejezések, például az, hogy „not married man".

Az ilyen előrejelzéseket azután több — a megértést vizsgáló — kísérletben ellenőrizték. KINTSCH (1974) egy „beszédhang-kereső" feladattal próbálta összehasonlítani az okozást kifejező igét tartalmazó mondatok megértését az egyszerű tárgyas igét tartalmazó mondatok megértésével, de nem talált különbséget a kettő között. (Az ilyen feladatban a megértés során lejátszódó folyamat komplexitását a reakcióidő alapján becsülik föl: egy előre megadott beszédhang első előfordulásától a kísérleti személy általi jelzéséig eltelő időket mérik, és viszonyítják egymáshoz.) Kintsch arra a következtetésre jutott, hogy a megértés nem feltételez dekompozíciót, és így a kompozíciós elméletet nem támasztja alá viselkedési evidencia. FODOR és munkatársai (1975) hasonló következtetésre jutottak, amikor kísérletileg kimutatták, hogy az implicite negatív értelmű szavakat könnyebb megérteni, mint az explicit negatív kifejezéseket. (Fodor és mts. „következtetés-igazoló" feladatot alkalmaztak.)

KATZ (1977) kétségbe vonta ezeket a következtetéseket, mégpedig azon az alapon, hogy a szembenálló szemantikai elméletek nem megértés-modellekről szólnak. A lexikális megértés például olyan túltanult, gyors folyamatokra támaszkodhat, amelyek teljesen irrelevánssá teszik az egyes szótári tételek szemantikai komplexitásában mutatkozó különbségeket. MILLER (1978) például kifejezetten azt állítja, hogy az egyes szótári tételek kompozíciós SzR-jei a viselkedésben egy olyan túltanult Gestalt módjára működnek, amely normális esetben nem bomlik fel alkotóelemeire.

Az ilyen kritikák kivédése céljából FODOR és munkatársai (1980) egy olyan kísérleti módszert vezettek be, amelyre véleményük szerint nem vonatkoznak a fenti ellenvetések: azt vizsgálták, hogy az okozást kifejező igékkel alkotott mondatokban szereplő szavakat a kísérleti személyek mennyire érzik összetartozónak. Szerintük a kísérlet „... határozottan megcáfol néhány fontos előrejelzést, amely pedig természetes következménye" a szótári tételek dekompozíciós elemzésének.

Tanulmányunk I. részének 2. szakaszában részletesen meg fogjuk vizsgálni Fodor és munkatársai eredményeit. Olyan kísérleti eredményekről fogunk beszámolni, amelyek bizonyítják, hogy hamisak azok — az összetartozási ítéletek természetére vonatkozó — kiinduló feltevések, amelyek alapján e módszert a szemantikai dekompozíció vizsgálatára alkalmas eszköznek vélik. Ezért aztán az így elért kísérleti eredmények is irrelevánsak lesznek a szemantikai dekompozíció pszichológiai realitását illetően. Ezt követően az összetartozási adatokat a szemantikai és a fogalmi szerveződés közti viszony szempontjából fogjuk szemügyre venni. Amellett fogunk érvelni, hogy elvi kü-

lönbség áll fenn a mentális reprezentáció e két – szorosan összekapcsolódó, mindamellett minőségileg különböző – szintje között. Meg fogjuk mutatni, hogy az összetartozási adatok inkább a vizsgált mondatok fogalmi interpretációjának bizonyos aspektusait, semmint a mondatok szemantikai struktúráját tükrözik.

A II. részben először a szótári fogalmak szerkezetének további – jelenleg népszerű – felfogását, az ún. „prototípus" elméletnek (ROSCH, 1978) az okozást kifejező igék elsajátítására és mentális reprezentációjára való alkalmazását vizsgáljuk (LAKOFF, 1977; LAKOFF és JOHNSON, 1980). Itt amellett fogunk érvelni, hogy a prototípus megközelítés a nyelvi leírás szintjén inadekvát és az empírikus adatokkal sem összeegyeztethető, mivel a) pontatlan előrejelzéseket lehet belőle levezetni az okozást kifejező igék referenciális körére vonatkozóan, és b) nem tud számot adni az okozati kifejezések elsajátításának bizonyos jellemzőiről.

Befejezésül olyan új modellt fogunk javasolni az okozást kifejező igék jelentésének mentális reprezentációjára, amely az ilyen igék szótári reprezentációját két összetevőre bontja: a) egy szemantikai „alapjelentésre", amely kompozíciós (de nem definíciós), és b) egy „szótári sztereotípiára", amely az alapjelentés kulturálisan tipikus fogalmi interpretációja egy adott kontextus függvényében. A gyermekek nyelvi fejlődésének vizsgálatából és a felnőtt nyelvi intuíciók köréből olyan adatokat fogunk tárgyalni, amelyek alátámasztják ezt a kéttényezős elméletet, és ugyanakkor problematikussá teszik a többi megközelítést.

2. Összetartozási intuíciók és a szemantikai dekompozíció

2.1. Az összetartozási intuíciók használata a strukturális távolság mérésére Fodor és munkatársai vizsgálatában

Az a paradigma, amelyet Fodor és munkatársai a szavak összetartozásáról alkotott szubjektív ítéletek vizsgálatára alkalmaznak, tulajdonképpen a LEVELT (1970) által kidolgozott eljárás egyik változata. Levelt vizsgálataiban a kísérleti személyek az egy-egy mondatban szereplő szavakat páronként összehasonlították, és arról alkottak ítéletet, hogy ezeket a szópárokat mennyire érzik összetartozónak a mondatban. Fodor és munkatársai úgy érvelnek, hogy ebben a feladatban a kísérleti személy tevékenysége ahhoz a folyamathoz hasonlítható, amelyben a nyelvészet empírikus adatainak forrását jelentő nyelvi intuíciók létrejönnek. Ezért ezt az eljárást ideálisan alkalmasnak tartják annak eldöntésére, hogy az egymással versengő nyelvleírások közül melyiknek van pszichológiai realitása. Levelt vizsgálataiban az összetartozási ítéleteket Hierarchikus Cluster Analízisnek vetette alá. Az így kapott strukturális leírások hasonlítottak azokhoz a mondatfákhoz, amelyekben a nyelvészek a stimulus-mondat felszíni szerkezetét szokták ábrázolni. Ugyanakkor a kísérleti személyek ítéletei a szavak közti összetartozásról a nyelvi reprezentáció absztraktabb szintjét is tükrözték. Abban a mondatban például, hogy „John drove to the store and walked home" (J. a bolthoz hajtott, és hazasétált), a „John – drove" és a „John walked" szópárokat jellegzetesen egyformán összetartozónak ítélték, noha szerepük a felszíni szerkezetben eltérő. Az elemzés absztraktabb szintjén azonban ezek a szópárok mégis összetartoznak, mivel a mélystruktúrában mind a „drove", mind a „walked" igének „John" egyszersmind alanya és ágense. E kísérleti eredmény alapján Fodor és munkatársai úgy érvelnek, hogy „... olyan mondat-

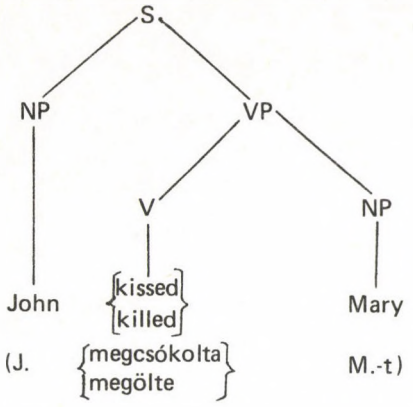

1. ábra
(5) és (6) felszíni szerkezete.

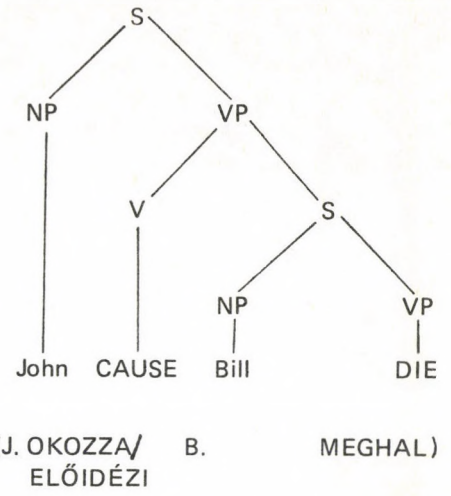

2. ábra
(6) szemantikai reprezentációja.

párok esetén, amelyek felszíni szerkezete megegyezik, de amelyek az alkotóelemeik közti absztrakt viszonyok tekintetében különböznek egymástól, a kísérleti személyeknek az összetartozás fokára vonatkozó rangsorolásai várhatóan a mögöttes viszonyok megoszlását fogják tükrözni".

Megjegyzik, hogy a dekompozíciós elmélet szerint „...a szószerkezetek közti grammatikai viszonyok másképpen oszlanak meg az okozást kifejező szerkezet felszíni formájában, mint szemantikai reprezentációjában". Például:

(5) John kissed Mary.
(J. megcsókolta M.-t)

(6) John killed Mary.
(J. megölte M.-t)

A (6)-os mondat felszíni szerkezetében „John" és „Mary" – mint az okozást kifejező ige alanya és tárgya – grammatikai viszonyban állnak egymással (1. ábra); nincs közöttük azonban ilyen grammatikai viszony a mögöttes SzR síkján (2. ábra), ahol különböző tagmondatokban szerepelnek: „John" a „cause" (előidézi/okozza) alanyaként a főmondatban, „Mary" pedig a „die" (meghal) alanyaként az alárendelt mondatban. (A nem okozást kifejező ige esetében (5) nincs ilyen „eltolódás".) Vagyis: ha a kísérleti személyek által alkotott összetartozási ítéleteket az SzR-ek szintjén önnálló grammatikai viszonyok függvényének tekintjük, akkor – amennyiben elfogadjuk a dekompozíciós elemzést – arra kell számítani, hogy a megkérdezett személyek *kevésbé* összetartozónak fogják ítélni a felszíni szerkezet alanyát és tárgyát egy okozást kifejező ige esetében (például a (6)-os mondatban), mint ugyanezeket a változókat egy nem okozást kifejező ige esetében (például az (5)-ös mondatban).

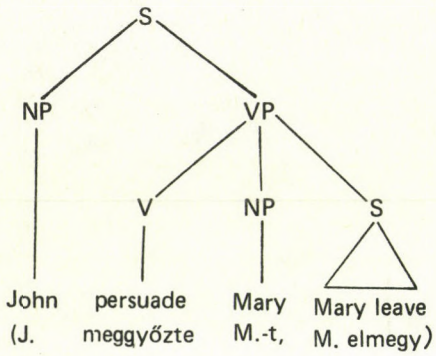

3. ábra
(7a) mögöttes szerkezete.

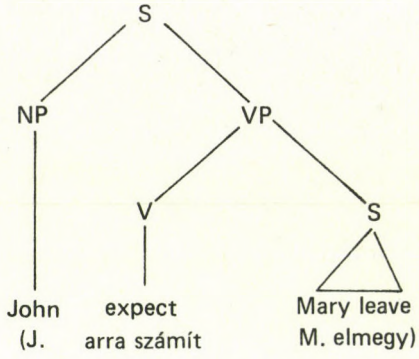

4. ábra
(7b) mögöttes szerkezete.

Fodor és munkatársai először azt próbálták igazolni, hogy Levelt eljárása olyan konstrukciók esetében is alkalmazható strukturális eltolódások kimutatására, amelyekben ezek az eltolódások nem lexikális dekompozíció eredményeként jöttek létre. Erre a célra négy különböző mondat-szembeállítást használtak, olyanokat, amelyekben a mögöttes szinten eltérő a szavak strukturális helyzete. A (7a)-ban például a mögöttes struktúrában „Mary" és „John" ugyanabban a tagmondatban szerepelnek (3. ábra), míg a (7b)-ben nem szerepelnek együtt (4. ábra)[2] (ehhez az elemzéshez Fodor és mts., 1980, 295. o.).

(7a) John persuaded Mary to leave.
(J. meggyőzte M.-t, hogy menjen el)

(7b) John expected Mary to leave.
(J. arra számított, hogy M. elmegy)

Ilyen mondatok segítségével Fodor és munkatársai kimutatták, hogy azokat az alkotóelemeket, amelyek mind a felszíni, mint a mögöttes tagmondat-szerkezetben grammatikai viszonyban állnak egymással, a kísérleti személyek szignifikáns mértékben összetartozóbbnak érezték, mint azokat az elemeket, amelyek grammatikailag csak a felszíni reprezentáció síkján kapcsolódnak egymáshoz. Érvelésük szerint ez azt bizonyítja, hogy a kísérleti személyek által alkotott összetartozási ítéletek érzékenyek arra, ha a mögöttes reprezentáció síkján strukturális eltolódás van a grammatikai viszonyok sémájában.

Fodor és munkatársai érvelése azon áll vagy bukik, hogy igaz-e az a feltételezés, mely szerint a grammatikai viszonyok sémájában fennálló strukturális eltolódásokat az összetartozási intuíciók az *SzR-ek* elvont szintjén is kimutatják. Lehetne például úgy is érvelni, hogy a (7a) és a (7b) között megfigyelt különbségek csupán szintaktikai eltéréseket tükröznek, és a csakis az SzR-ek szintjén mutatkozó eltolódások (amilyeneket az okozást kifejező szótári tételek, a kauzatívák esetében figyelhetünk meg) nem befolyásolják az ilyen jellegű intuíciókat. (Azt a lehetőséget, hogy a különböző fajta intuíciók a nyelvi reprezentációk más-más szintjére — a mögöttes szintaktikai

vagy szemantikai szintre – érzékenyek, CARROLL és mts. (1981) eredményei vetették föl.)

Fodor és munkatársai ezt az ellenvetést is megpróbálták kivédeni, és ezért eddigi példamondataikat két további mondattípussal egészítették ki, amelyek azt voltak hivatva bizonyítani, hogy a vizsgálati eszköz igenis érzékeny a pusztán szemantikai viszonyokban mutatkozó különbségekre. A bevezetett új mondatokban negatív kvantorok (például a (8b)-ben) és intenzionális igék (például a (9b)-ben) szerepelnek.

(8a) All of the men left.
(Minden ember elment)

(8b) None of the men left.
(Egyetlen ember sem ment el)

(9a) Jane used a cane to help her walk.
(J. botot használt a járáshoz)

(9b) Jane needed a cane to help her walk.
(J.-nek botra volt szüksége a járáshoz)

A (8a) és a (8b) olyan, szintaktikailag minimális párt alkot, amelyen belül a szemantikai viszonyok csupán az „all" (minden) és a „none" (egyetlen ... sem) szavak jelentésbeli különbsége következtében eltérőek. Konkrétan: az a jegy, hogy „elmentek" (8a)-ban jellemzi az „embereket", (8b)-ben pedig nem. Hasonlóképpen, míg a (9a)-ban „Jane" és *egy bizonyos* bot között áll fönn kapcsolat, addig a (9b)-ben nem ez a helyzet. Fodor és munkatársai rámutatnak, hogy „... mind a két esetben ... arról van szó, hogy felszínileg hasonló mondatok között a szemantikai viszonyokban találunk különbséget, és hogy ez a különbség kizárólag a mondatot alkotó szavak egyikének jelentésétől függ – pontosan úgy, ahogy például a „John killed Mary" (John megölte Mary-t) és a „John bit Mary" (John megharapta Mary-t) szemantikai struktúrájában mutatkozó különbségeket is alapvetően a „killed" (megölte) és a „bit" (megharapta) jelentésbeli különbségének szokták tulajdonítani." Az új mondattípusok azonban „...noha a logikai különbségek nyilvánvalónak látszanak, és pontosan a szótári tételek jelentésének különbségétől függenek, nem feltételeznek definíciós dekompozíciót." Az összetartozási ítéletekben látszólag meg is mutatkozott az ilyen szemantikai különbségek hatása (a szubjektív ítéletek szorosabb összetartozást jeleztek a (8a)-ban, mint a (8b)-ben; ugyanígy szorosabb volt az összetartozás a (9a)-ban, mint a (9b)-ben).

Fodor és munkatársai szerint a fenti eredmények arra engednek következtetni, hogy ez a módszer valóban tükrözi „... a szemantikai viszonyokat éppúgy, mint az olyan szintaktikai viszonyokat, amilyen az elemek tagmondatba tartozása". Ugyanilyen eljárással elért eredményeik szerint azonban a felszíni szerkezet alanya és tárgya között szubjektíve érzett összetartozás nem tér el szignifikáns mértékben egy okozást kifejező szótári tételt tartalmazó, illetve egy megfelelő, nem okozást kifejező szótári tételt tartalmazó mondat összehasonlítása esetén. Fodor és munkatársai ebből arra következtetnek, hogy az okozást kifejező szótári tételek nem komplex mögöttes SzR-ekből épülnek föl. Továbbá szerintük az, hogy az okozást kifejező szótári tételek esetében a dekompozíció nem nyert empírikus alátámasztást, arra utal, hogy az egysze-

rű szótári tételeknek (eltekintve néhány ritka kivételtől, olyan egyértelműen definíciós terminusoktól, mint a „bachelor" /agglegény/ vagy az „uncle" /nagybácsi/) általában nincs dekompozíciós struktúrájuk.

Természetesen az a tény, hogy egy előrejelzett hatást nem sikerült kísérletileg kimutatni, általában — s így Fodor és munkatársai esetében is — többféle interpretációra ad lehetőséget. Meg fogjuk mutatni például, hogy eredményeiknek olyan értelmezése is lehetséges, mely szerint a vizsgált összetartozási ítéletek valójában szemantikai dekompozícióhoz *nem* kapcsolódó viselkedési tényezőknek tulajdoníthatók.

2.2. A szóösszetartozási intuíciók alapja a viselkedésben

Érdemes kibontani azokat az empírikus előföltevéseket, amelyeket Fodor és munkatársai a szóösszetartozási intuíciók értelmezésénél elfogadnak. Először is elfogadják, hogy nem csak a szintaktikai szerkezet hat az összetartozási intuíciókra: a szavak összetartozásáról alkotott szubjektív ítéletek az *SzR-ek* szintjére is érzékenyek lesznek. Másodszor: a *strukturális távolságnak* is hatnia kell az összetartozási ítéletekre, hiszen ellenkező esetben nem lehetne ezzel a módszerrel vizsgálni az okozást kifejező szótári tételek felépítését. Ennek megfelelően Fodor és munkatársai először igazolni igyekeznek mind a szemantikai szintre, mind a strukturális távolságra vonatkozó előfeltevésüket, és csak ezután alkalmazzák a módszert magukra a kauzatívákra.

Mindazon esetekben azonban, amelyeket annak megerősítésére hoztak föl, hogy a strukturális távolság befolyást gyakorol az összetartozási ítéletekre, a vizsgált strukturális tényezőkkel egybeestek bizonyos szisztematikus jelentésbeli különbségek is. Az alábbiakban meg fogjuk mutatni, hogy minden egyes esetben inkább ezek a jelentésbeli különbségek gyakoroltak hatást az összetartozási ítéletekre: a megfigyelt hatás inkább ezeknek a különbségeknek, semmint a vizsgált szavak közti strukturális távolságnak tudható be. Továbbá — minthogy a kérdéses hatásokat feltehetőleg nem lehet analóg módon az elemeknek az SzR-ek szintjén meglevő strukturális távolságaként értelmezni — amellett fogunk érvelni, hogy az eljárás nem alkalmas a szemantikai szerkezet kompozíciós komplexitásának mérésére.

Először olyan kritikus esetekben hasonlítottuk össze az összetartozási intuíciókat, amelyekben a vizsgált mondatpárok jelentése viszonylag állandó volt, és csak a kritikus főnevek közti strukturális távolságot változtattuk meg. Az okozást kifejező szótári tételeket a megfelelő perifrasztikus szerkezetekkel, segédigés körülírásokkal állítottuk szembe, mivel ez a különbség nagyon is közvetlenül releváns Fodor és munkatársai kutatásai szempontjából. Vizsgálatainkban hét — Fodor és munkatársai kísérleteiben szereplő — okozást kifejező szótári tételt tartalmazó mondatot használtunk. Ezeket megfogalmaztuk szemantikailag megfelelő perifrasztikus szerkezetekkel is (például /10a/ és /10b/), majd pedig mindkét esetben megvizsgáltuk — és összehasonlítottuk egymással — a kritikus (aláhúzott) főnevek szubjektív összetartozásának mértékét.

(10a) Sitting in his high chair the *baby* spilled the *juice* in his cup.
(A magas babaszékben ülve a *kisbaba* kiöntötte a *juice-t* a poharából)

(10b) Sitting in his high chair the *baby* caused the *juice* in his cup to spill.
(A magas babaszékben ülve *a kisbaba* előidézte/okozta, hogy a *juice* kiömöljön a poharából)

Figyeljük meg, hogy Fodor és munkatársai feltevései alapján világosan előrejelezhető, hogy a perifrasztikus szerkezet (10b) esetén kisebb lesz a kritikus főnevek közti szubjektív összetartozás, mint az okozást kifejező tranzitív igét tartalmazó mondatban (10a). Ez először is azért van így, mert (10b)-ben a kritikus főnevek strukturális távolsága nagyobb mind a felszíni szerkezet, mind a mély szintaktikai reprezentáció szintjén; másodszor pedig azért, mert – amennyiben feltételezzük, hogy a kauzatívák jelentése nem szétbontható – a strukturális távolság (10b)-ben még az SzR-ek szintjén is nagyobb lesz, mint (10a)-ban.

A kísérleti személyeknek arról kellett véleményt alkotniok, hogy különböző szavakat mennyire éreznek összetartozónak az egyes mondatokban. A módszer szorosan követte azt az eljárást, amelyet Fodor és munkatársai alkalmaztak. Az eredményeket egymintás t-próbákkal ellenőriztük. (Lásd a kísérleteket és az eredményeket részletesen leíró 1. Függeléket.[3]) A kritikus összehasonlítás esetében (például „baby" és „juice" között) a szubjektív összetartozási ítéletek egyáltalán nem tükrözték a strukturális távolság előfeltevése alapján előrejelzett különbséget (1. táblázat). Sőt, tendenciaszerűen inkább a perifrasztikus szerkezetekben mutatkozott valamelyest szorosabbnak a kritikus főnevek közti összetartozás. (Mondatok: $p<,208$; Személyek: $p<,083$) (A továbbiakat lásd a 398. oldalon, ahol alternatív magyarázatot adunk erre az eredményre.) Érdemes megjegyezni, hogy az „expect/persuade" (elvár/meggyőz) típusú szópárok esetében (2. táblázat) ezeknél a kísérleti személyeknél hasonló különbségeket találtunk, mint Fodor és munkatársai, ami arra utal, hogy a személyek általános performanciája hasonló. (Mondatok: $p<,075$; Személyek: $p<,118$) (Ennek az eredménynek viszonylagos erejéről lásd az 1. Függeléket.)

Ez az eredmény megcáfolja azt az alapvető előfeltevést, hogy a strukturális távolság – állandó szemantikai viszonyok mellett is – befolyásolja az összetartozási ítéleteket. Ez esetben pedig lehetséges, hogy Fodor és munkatársai egyszerűen azért nem tudják kimutatni a dekompozíció nyomát az összetartozási ítéleteken, mert az összetartozási ítéleteket összehasonlító eljárás nem alkalmas a dekompozíció vizsgálatára.

Valójában a „szerkezeti eltolódásnak" mindazon hatásai, amelyeket Fodor és munkatársai a saját strukturális előfeltevéseik érvényességét igazolni hivatott mondatok vizsgálatakor találtak, betudhatók olyan szisztematikus jelentésbeli különbségeknek is, amelyek a fölhasznált mondatok esetében a vizsgált strukturális különbségekkel egybeestek. A következőkben ezeket vesszük sorra:

(11a) According to single women, *bachelors* are *eager* to entertain at home.
(Az egyedülálló nők szerint az *agglegények odavannak* érte, hogy az embert otthon szórakoztassák)

(11b) According to single women, *bachelors* are *easy* to entertain at home.
(Az egyedülálló nők szerint az *agglegényeket könnyű* otthon szórakoztatni)

Fodor és munkatársai kísérleteiben a (11a) típusú mondatokban a kísérleti személyek az aláhúzott szavakat szorosabban összetartozónak ítélték, mint a (11b) típusú mondatokban. Ők ezt annak tulajdonították, hogy a (11a) mögöttes szerkezetében a két szó strukturálisan közelebb áll egymáshoz. Megfigyelhető azonban, hogy a két mondat különböző következményeket von maga után, (11a)-ban például az „eager" a „bachelor" attribútuma, (11b)-ben az „easy" viszont nem az. Vagyis: a strukturális különbség egy-

beesik egy olyan jelentésbeli különbséggel, amely önmagában is plauzibilis magyarázatot tud adni az összetartozási ítéletek különbségeire.

Fodor és munkatársai következő példája az a szembeállítás, amelyet (12a) és (12b) illusztrál:

(12a) *Where* is the *island* in the Caribbean which has a free port?
(*Hol* van az a *sziget* a Karib-tengeren, amelynek szabadkikötője van)

(12b) Is *there* an *island* in the Caribbean which has a free port?
(*Van* olyan *sziget* a Karib-tengeren, amelynek szabadkikötője van)

Fodor és munkatársai úgy érvelnek, hogy a „there" transzformáció eredményeképpen kerül a (12b) típusú mondatokba, és az absztrakt mögöttes reprezentáció szintjén nem kapcsolódik össze az „island" szóval, a (12a) típusú mondatokban szereplő „where" viszont összekapcsolódik vele. A kísérlet csaknem valamennyi ilyen típusú mondatpárjában megtalálható azonban az a különbség, hogy a kritikus főnév előtt az egyik mondatban határozott, a másikban pedig határozatlan névelő (vagy kvantor) szerepel. (A „skálázási" feladat esetében ez a mondatpárok 72%-ára, a „kényszerválasztásos" feladat esetében pedig 90%-ára áll.) Megvizsgáltuk, hogy milyen hatással van az összetartozási ítéletekre, ha csupán a névelőt változtatjuk, határozott, illetve határozatlan névelőt használunk olyan mondatokban, mint a (13)-asban szereplők.

(13a) Contrary to his father's orders, *Steve* took a *plane* to New York.
(Apja utasítása ellenére *Steve* fölszállt egy New York-i *gépre*)

(13b) Contrary to his father's orders, *Steve* took the *plane* to New York.
(Apja utasítása ellenére *Steve* fölszállt a New York-i *gépre*)

Az eredmények (3. táblázat) azt mutatják, hogy a megkérdezettek jóval erősebb összetartozást éreznek a határozott névelő esetében (Mondatok: $p<,03$; Személyek: $p<,01$). Ezek szerint a (12) típusú mondatokkal végzett vizsgálatok eredményei inkább az összehasonlított kritikus szavak határozott voltában mutatkozó különbségnek, semmint mögöttes reprezentációjuk strukturális különbségének tudhatók be.

A Fodor és munkatársai által használt sorozatban voltak olyan mondatpárok is, amelyek nem a határozott és a határozatlan névelőt állították szembe, ezekben azonban legtöbbször a „there" absztrakt, illetve konkrét használatának szembeállítása szerepelt, mint például a (14)-ben.

(14a) If you want to meet someone interesting, over *there* is a professor *who is trying* to collect solar energy with mushrooms.
(Ha akarsz találkozni egy érdekes emberrel, *ott* van egy *professzor,* aki gombával próbál napenergiát gyűjteni)

(14b) You may find it hard to believe, but *there* is a *professor* who is trying to collect solar energy with mushrooms.
(Alig hihető, de *van* egy olyan *professzor,* aki gombával próbál napenergiát gyűjteni)

A (14a)-ban a „there" egy konkrét helyet jelöl, azt a helyet, ahol a professzor fizikai ér-

telemben tartózkodik, a (14b)-ben viszont csupán mint absztrakt pleonasztikus alany szerepel. Ezért megvizsgáltuk az összetartozó szavak konkrét, illetve elvont voltának független hatását. Ehhez olyan mondatpárokat használtunk, amilyenek a (15)-ben szerepelnek.

(15a) The young *boy* grasped the *pitcher* easily though it was very heavy.
(A *kisfiú* könnyedén megragadta a *korsót,* noha az nagyon nehéz volt)

(15b) The young *boy* grasped the *idea* easily though it was very abstract.
(A *kisfiú* könnyen megragadta a *gondolatot,* noha az nagyon absztrakt volt)

A megkérdezettek szubjektíve erősebben összetartozónak érezték a két főnevet, amikor mind a kettő konkrét volt. (Mondatok: $p<,06$; Személyek: $p<,0004$) (4. táblázat).

Az úgynevezett „sluicing"-párok esetében is a kritikus szavak konkrét, illetve elvont voltának hatásával magyarázhatók azok az összetartozási ítéletekben tapasztalható különbségek, amelyekről Fodor és munkatársai beszámolnak.

(16a) I'm sure I used to know somebody who makes violins, but I can hardly recall *him.*
(Biztos, hogy régebben ismertem valakit, aki hegedűt készített, de alig tudok visszaemlékezni rá)

(16b) I'm sure I used to know somebody who makes violins, but I can hardly recall *who.*
(Biztos, hogy régebben ismertem valakit, aki hegedűt készített, de alig emlékszem, hogy ki volt az)

A határozott személyes névmást („him") tartalmazó mondatokban a kritikus szavak két konkrét entitásra („I" és „him") vonatkoznak, ami viszont nem igaz a kérdőnévmást tartalmazó mondatokra (ahol az „I" mellett szereplő „who" nem konkrét entitás).

Úgy látszik, hogy van valami hasonlóság a jelentésnek azon aspektusaiban, amelyek ezekben a különböző fajtájú esetekben szorosabb összetartozást eredményeznek. Minden, ami specifikusabbá és konkrétabbá teszi a mondatok interpretációjában a vizsgált szavak közti viszonyt, egyben erősebb összetartozási ítéletet is eredményez. Ez egybevág a Fodor és munkatársai által vizsgált szemantikai hatásokkal.

(17a) John used a cane to help him walk.
(J. egy botot használt a járáshoz)

(17b) John needed a cane to help him walk.
(J.-nak botra volt szüksége a járáshoz)

Az első mondat értelmezése szükségképpen egy tényleges bot meglétét vonja maga után, a másodiké viszont nem. Hasonló a helyzet az alábbi mondatokban is: a (18a) interpretációjában vannak olyan emberek, akik elmentek, a (18b)-jében nincsenek.

(18a) All of the men left.
(Minden ember elment)

(18b) None of the men left.
(Egyetlen ember sem ment el)

Végezetül vegyük szemügyre Fodor és munkatársai utolsó példáját a strukturális eltolódásnak az összetartozásra gyakorolt hatásáról: a „persuade" (meggyőz/rávesz) versus „expect" (számít/elvár) típusú igék esetét. Fodor és munkatársai azt tapasztalták, hogy a kísérleti személyek a „persuade" típusú igéknél – amelyek direkt névszói tárgyat és egy további tárgyi mellékmondatot vonnak maguk után, mint a (19a)-ban (vö. 3. ábra) – a felszíni alanyt és tárgyat erősebben összetartozónak ítélték, mint az „expect" típusú igéknél, amelyekben a direkt tárgy szerepét egy tárgyi mellékmondat tölti be, mint a (19b)-ben (vö. 4. ábra). (Ehhez lásd még a 2. jegyzetet.)

(19a) During the stormy Atlantic crossing, the *captain* persuaded the *passengers* to remain calm.
(A viharos atlanti óceáni átkelés alatt a *kapitány* meggyőzte az *utasokat*, hogy maradjanak nyugodtak)

(19b) During the stormy Atlantic corssing, the *captain* expected the *passengers to* remain calm.
(A viharos atlanti óceáni átkelés alatt a *kapitány* arra számított, hogy az *utasok* megőrzik nyugalmukat)

Figyeljünk fel itt arra, hogy az ezen konstrukciók között a reprezentáció mögöttes szintjén fennálló szintaktikai kontraszt (lásd 3. és 4. ábrák, 386. o.) szerkezetileg analóg azzal a kontraszttal, amely az okozást kifejező szótári tételek és a megfelelő perifrasztikus mondatok között azok szintaktikai mélystruktúrájában áll fenn. A kauzatívát tartalmazó mondatokban szereplő kritikus főnevek a mélystruktúrában grammatikai viszonyban állnak egymással egy tagmondaton belül, pontosan ugyanúgy, ahogy a megfelelő főnevek a „persuade" típusú igék esetében. A perifrasztikus szerkezetek kritikus főnevei viszont mögöttes reprezentációjukban két külön tagmondatban jelennek meg, ugyanúgy, mint a megfelelő főnevek az „expect" típusú igék esetében.

A fennálló szerkezeti analógia ellenére az összetartozási ítéletek *nem* mutatnak ilyen hasonlóságot a két esetben: míg az „expect" típusú igéknél mind Fodor és munkatársai kísérletében, mind pedig a mi eredményeink szerint (2. táblázat) kisebb a szubjektív összetartozás a kritikus összehasonlításban, mint a „persuade" típusú igéknél, addig a perifrasztikus mondatoknál nem tapasztalunk hasonló különbséget (1. táblázat) az okozást kifejező szótári tételekkel való összevetésben. Az eredményeknek ez az aszimmetriája nyilvánvaló ellentétben áll azzal az előfeltevéssel, amelyet Fodor és munkatársai a strukturális távolság hatására vonatkozóan fogalmazott meg.

Másfelől megfigyelhetjük azt is, hogy míg a szótári versus perifrasztikus okozati kifejezések esetén a két szerkezet jelentése megegyezett, addig az „expect" versus „persuade" típusú párok esetében ez nem mondható el. Ezek a megfigyelések – továbbá az a tény, hogy a strukturális eltolódás többi esetében az összetartozásra gyakorolt hatás kimutathatóan jelentésbeli különbségeknek volt tulajdonítható – arra utalnak, hogy a hatás okát az „expect" versus „persuade" esetében sem magában a strukturális kontrasztban, mint inkább egy vele korrelációban álló szisztematikus jelentéskülönbségben kell keresnünk.

Alább felsoroljuk azokat az igéket, amelyeket Fodor és munkatársai a „Skálázási"-feladatban a „persuade" versus „expect" összevetésben vizsgált:

persuade	(meggyőz/rávesz)	expect	(elvár)
tell	(mond)	discover	(föltár)
remind	(emlékeztet)	announce	(bejelent)
advise	(tanácsol)	believe	(hisz)
convince	(meggyőz)	suppose	(feltételez)
warn	(int/figyelmeztet)	report	(beszámol)

A „persuade" típusú esetek interpretációjában a főige alanya interakcióba lép a beágyazott mondat alanyával azzal a céllal, hogy megváltoztassa az utóbbi szándékát oly módon, hogy e ráhatás eredményeként a beágyazott mondat igéjével leírt esemény ténylegesen megtörténjék. Abban a mondatban például, hogy „Mary persuaded John to go" (Mary meggyőzte Johnt, hogy menjen el), előfeltételezzük, hogy John eredetileg nem akart elmenni, ám Mary addig befolyásolta, amíg meg nem változtatta a szándékát. Az „expect" típusú igéknél viszont a beágyazott tagmondat alanyának szándéka nem függ a főmondat alanyának tevékenységétől (például „Mary believed that John would leave" /Mary azt hitte, hogy John elmegy/).

Az „intencionális interakciónak" ez a síkja a Fodor és munkatársai által vizsgált *valamennyi* mondatban egybeesett az igék strukturális különbségével. Ennek alapján felállíthatjuk azt a hipotézist, hogy a „persuade" típusú igék felszíni alanya és tárgya közti összetartozást — az „expect" típusúakkal szembeállítva — valójában az e mondatok interpretációjában jelenlevő intencionális interakció növeli, nem pedig az alany és a tárgy viszonylagos strukturális közelsége a mögöttes reprezentáció szintjén.

Azt igazolandó, hogy ez a tényező valóban hat az összetartozásra, elvégeztünk egy rangsorolási kísérletet. 12 igét vizsgáltunk, melyek mindegyike strukturálisan analóg volt a „persuade" típusú igékkel a tekintetben, hogy felszíni alanyuk és tárgyuk a mögöttes reprezentáció szintjén is megtartotta strukturális pozícióját (azaz nem „tolódott el").(Néhány ebből a szempontból releváns szintaktikai tesztet találhatunk például AKMAJIAN és HENY-nél, 1975, illetve POSTAL-nál, 1974.) Az alanyként és tárgyként megjelenő főnevek strukturális távolsága tehát azonos volt, a köztük fennálló intencionális interakció erősségét illetően azonban az igék mégis különböztek.

A 12 igét két fő csoportba osztottuk: az „Erős" csoportba tartozó 6 ige viszonylag magas fokú intencionális interakciót mutat, a „Gyenge" csoportba tartozó 6 igénél viszont az intencionális interakció mértéke alacsony.

ERŐS		*GYENGE*	
make	(rábír)	encourage	(felbátorít)
get	(rávesz)	advise	(tanácsol)
convince	(meggyőz)	ask	(kér)
persuade	(rábeszél/meggyőz)	allow	(enged/hagy)
coax	(csábít/rábeszél)	let	(hagy)
cajole	(hízelegve rábeszél)	permit	(engedélyez)

A két csoport nyilvánvalóan különbözik abban, hogy az igék az alany és a tárgy interakciója következtében a tárgyként szereplő főnév intencionális állapotának milyen fokú megváltozását vonják maguk után. Míg az „Erős" csoportba tartozó igék jellegzetesen kifejeznek intencionális változást (lásd a „persuade"-del alkotott példánkat a 386. oldalon), addig a „Gyenge" csoportba tartozók jellegzetesen nem fejeznek ki

ilyen változást: a tárgy intencióját ilyenkor vagy változatlannak feltételezzük (egyformának az interakció előtt és után), mint a „megengedő" igék („allow", „let" és „permit") esetében, vagy nem kapunk információt a tárgy intenciójáról (mint az „encourage", „advise" és „ask" esetében). Az volt az előrejelzésünk, hogy az „Erős" csoportba tartozó igéknél nagyobb fokú lesz az alany és a tárgy közötti szubjektív összetartozás, mint a „Gyenge" csoportba tartozó igéknél. A strukturális távolság hatására vonatkozó előfeltevés alapján azonban nem lehetett volna ilyen különbséget előrejelezni, mivel a két csoportba tartozó igék esetében a kritikus főnevek strukturálisan analóg módon helyezkednek el.

Mind a 12 igét behelyettesítettük 5 olyan típusú mondatkeret mindegyikébe, mint a „Tom ... Jim to buy a newspaper" (Tom ... Jimet, hogy vegyen egy újságot). 11 kísérleti személyt kértünk föl, hogy minden mondatkeret esetében rangsorolja a 12 mondatot (amelyek tehát csak igéjük tekintetében különböztek) aszerint, hogy milyen fokú összetartozást érez a mondatok alanya és tárgya között. Előrejelzésünket messzemenően megerősítették az eredmények: az „Erős" csoportba tartozó igék esetében szorosabb volt az alany–tárgy összetartozás (átlag rangsorolás = 4,90), mint a „Gyenge" csoportba tartozó igéknél (átlag rangsorolás = 8,15) ($p<,0005$, 6. táblázat). A két csoportba tartozó igék között egyáltalán nem is volt átfedés: az „Erős" csoportba tartozó igék mindegyikénél magasabbra rangsorolták az összetartozást, mint a „Gyenge" igék bármelyikénél (5. táblázat). Alátámasztotta még hipotézisünket a „Gyenge" csoporton belül jelentkező két további alcsoport, a három „megengedő" igéből („allow", „let", „permit") álló csoport egyfelől (átlag rangsorolás = 9,43), és a három másik „Gyenge" igéből („encourage", „advise", „ask") álló csoport másfelől (átlag rangsorolás = 6,88). A „megengedő" igék ugyanis szignifikánsan alacsonyabb összetartozást mutattak ($p<,0002$, 6. táblázat). (Külön-külön összehasonlítva a „Gyenge" igék mindkét alcsoportjánál szignifikánsan alacsonyabb az összetartozás, mint az „Erős" igék esetében /$p<,0001$, illetve $p<,002$, 6. táblázat/.)

A 12 strukturálisan analóg „persuade" típusú igéből tehát három világosan megkülönböztethető csoport vált külön, amelyek mindegyikében más fokú volt az alany és a tárgy összetartozása:

a) A kísérleti személyek az alanyt és a tárgyat legkevésbé az ún. „megengedő" igék esetében találták összetartozónak, ott, ahol a tárgy intenciója változatlannak van feltételezve, s így a legalacsonyabb az intencionális interakció foka;
b) középen helyezkedett el a három másik „Gyenge" csoportba tartozó ige, amelynek jelentése nem tartalmaz információt a tárgynak az ige által kifejezett interakciót megelőző, illetve követő intencionális állapotáról;
c) a legszorosabb — mint azt előre is jeleztük — azoknál az „Erős" csoportba tartozó igéknél volt az alany–tárgy összetartozás, amelyek feltételezik, hogy az ige által kifejezett interakció eredményeként az alanynak sikerül megváltoztatnia a tárgy intencionális állapotát.

Összefoglalva: mindazon esetek, amelyek alátámasztani látszottak a strukturális távolság szerepét a szubjektív összetartozás csökkenésében, alternatív módon magyarázhatók a jelentésbeli különbségek segítségével. A kritikus esetben, amikor a jelentés állandó volt, és csak a strukturális távolság változott, nem jelentkezett a strukturális távolság hatása. Azokban az esetekben pedig, amelyekben a strukturális eltolódás egy-

beesett valamilyen szisztematikus jelentéskülönbséggel, a strukturális távolság hatását feltételező hipotézist megintcsak megcáfolta az a tény, hogy a jelentésbeli különbség hatása a szubjektív összetartozásra a strukturális eltolódástól függetlenül is kimutatható volt.

2.3. Szemantikai reprezentáció versus fogalmi interpretáció

Egyértelműen úgy látszik, hogy a mondatok interpretációjának az összetartozásra ható aspektusai között vannak olyan tényezők (például, hogy az összehasonlított szavak konkrét vagy absztrakt dolgokra utalnak-e, vagy, hogy az ige alanya és tárgya által leírt személyek között az ige milyen erős akarati egymásrahatást fejez ki), amelyek nem feleltethetők meg a szemantikai elemek strukturális távolságában meglevő különbségeknek. Vagyis, a szubjektív összetartozás még akkor sem az elemek strukturális távolságának függvényeként jelenne meg, ha az összetartozási intuíciók – mint Fodor és munkatársai állították – tényleg letapogatnák az SzR-ek szintjét, hiszen a reprezentációnak ezen a szintjén sem látszanak függeni a strukturális távolságtól. Ilyenformán az összetartozási ítéleteket vizsgáló eljárás nem alkalmas az SzR-ekben meglevő komplexitáskülönbségek mérésére.

Eredményeink alapján voltaképpen fölvetődik az a lehetőség, hogy az összetartozási intuíciókra hatást gyakorló reprezentációs szint valójában *nem is* az SzR-ek szintje. Érvelni fogunk amellett, hogy a szubjektív összetartozás inkább a mondatok *fogalmi interpretációjának* (FI) bizonyos aspektusaitól függ, amelyet mentálisan a mondatok SzR-jei alapján állítunk fel, de amelynek a struktúrája mégsem azonos az SzR-ek struktúrájával.

Lássuk röviden, milyen következményekkel jár ez a javaslat az SzR és az FI kapcsolatára nézve. Sokan – kiváltképpen a DD és a JP megközelítés hívei közül sokan – az SzR elemeit közvetlenül azonosítják a fogalmi struktúra elemeivel, az előbbit ugyanis az utóbbi lexikálisan kódolt alhalmazának tartják. A fogalmi struktúrát lehet azonban a mentális reprezentációk külön szintjének is tekinteni, amelynek megvannak a maga saját, jellegzetes rendező elvei, és ezek nem szükségképpen azonosak a szemantikai struktúra rendező elveivel (noha nyilvánvalóan sok tekintetben szorosan kapcsolódnak hozzájuk). (E megkülönböztetés részletes tárgyalását lásd BIERWISCH, 1981.)

Ebben a felfogásban a szemantikai struktúra a reprezentációk olyan külön szintjét jelenti, amely a fogalmi rendszer struktúráira vetített rendszerező nyelvi generalizációkat foglalja magában, így a fogalmi rendszer bizonyos megkülönböztetéseit megragadja, más megkülönböztetéseket viszont nem őriz meg. Vagyis, az elemi szemantikai predikátumok *be vannak ágyazva* a fogalmi rendszer szervezett struktúráiba, s nem egyszerűen azonosak e rendszer elemeinek valamely alhalmazával.[4] Az SzR tehát – mint azt BIERWISCH (1981) megfogalmazta – „...rokon fogalmi egységek családját" azonosítja, „melyben az egységek megkülönböztetése attól a kontextustól függ, amelyen belül a szó interpretálva van".

A szójelentések „határozatlansága" standard példa (lásd BIERWISCH, 1981) annak illusztrálására, hogy az FI-ben hogyan azonosítunk a kontextus függvényeként különböző fogalmi entitásokat (amelyek nem feleltethetők meg különböző szemantikai kategóriáknak). Lásd például az „egyetem" szó alábbi négy eltérő használatát:

(20a) Péntek reggel Gábor kijött az egyetemről és beszállt egy taxiba.
(20b) Gábor már két éve a kansasi egyetemen van alkalmazva.
(20c) Az egyetem már a házatok körüli egész területre kiterjedt.
(20d) Az egyetem tipikusan európai intézmény, amely a középkorban alakult ki.

Ezeknek a mondatoknak az FI-jében az „egyetem" szó fogalmilag különálló entitásokat jelöl: egy épületet a (20a)-ban, egy konkrét intézményt a (20b)-ben, az egyetemi épületek által elfoglalt területet (a „campust") a (20c)-ben, s végül egy elvont, szellemi természetű képződményt a (20d)-ben. Az egyetemekre vonatkozó fogalmi ismereteink szervezett rendszerében ezek a fogalmi entitások szisztematikusan összekapcsolódnak, azonban nem feleltethetők meg az „egyetem" szó négy különböző értelmének. E fogalmi entitások azonosítása a mondatok FI-jében történik meg, amelyet az „egyetem" szó absztrakt SZR-je és a szó használatának kontextusa közösen határoz meg.

Pszichológiai szempontból egy mondat FI-jét úgy foghatjuk fel, mint a mondat által kifejezhető szituációk körét példázó mentális reprezentációt, mint e referenciális kör „mentális modelljét" (lásd JOHNSON-LAIRD, 1980). Egy ilyen FI-nek a viszonya ahhoz az SzR-hez, amelyre épül, analóg azzal a viszonnyal, amely egy háromszög „mentális képe" és a háromszögről alkotott absztrakt fogalmunk között fennáll.

Ennek az elméleti keretnek birtokában térjünk most vissza az összetartozási ítéleteket alkalmazó eljárás természetének pszichológiai interpretációjához. Amikor a beszélő folyamatos beszédben vagy szöveg olvasása közben megért egy mondatot, normális körülmények között a mondat SzR-jének és az adott kontextuális információnak alapján fölállítja a mondat FI-jét. Világos azonban, hogy egy ilyen FI az SzR által szabadon hagyott paraméterek kitöltésével különböző mértékben — csak részlegesen vagy teljesebben — specifikálható (minthogy a szemantikai információ bizonyos tekintetben gyakran bizonytalan vagy határozatlan). A felállított FI kidolgozottságának mértéke továbbá nemcsak a szemantikai és az elérhető kontextuális információtól függ, hanem attól is, hogy milyen speciális célra alkalmazzuk az ilyen reprezentációt (például MILLER, 1979). Véleményünk szerint nagyon valószínű, hogy az összetartozási ítéleteket alkalmazó „skálázási" feladat támasztotta követelmények — ha egyáltalán hatnak a vizsgált mondatok FI-jének elaborációs szintjére — nagymértékben *növelik* kidolgozottságát.

Innen nézve Fodor és munkatársai értékelése az összetartozási feladat pszichológiai természetéről számunkra távolról sem tűnik plauzibilisnek. Szerintük a kísérleti személy tevékenysége ebben a feladatban ahhoz a folyamathoz hasonlítható, amelyben a nyelvész tevékenysége során a nyelvi intuíciók létrejönnek. Amikor azonban a nyelvész egy mondat helyes szemantikai struktúráját igyekszik azonosítani, akkor az a célja, hogy az illető mondaton alapuló elfogadható FI-k teljes körére érvényes általánosításokat hozzon létre. Ez a feladat természetesen nem mond ellent annak, hogy szükség van sajátos FI-k felállítására, de a nyelvész egészen másképp használja az ilyen reprezentációkat, mint az összetartozási ítéleteket létrehozó kísérleti személy.

A komponenciális elemzést végző nyelvész tulajdonképpen azoknak a szisztematikus kategoriális paramétereknek az azonosítására törekszik, amelyek mentén az egy családba tartozó szavak a szótárban egymástól megkülönböztethetővé válnak. Ehhez egyfelől a szemantikailag rokon kifejezések sok lehetséges FI-jét kell összehason-

lítani, másfelől el kell vonatkoztatni az egy-egy FI-re jellemző idioszinkretikus tulajdonságoktól. Az összehasonlítási feladatot végző naiv kísérleti személy viszont inkább egy bizonyos FI-t dolgoz ki részletesen, amely mentális modellt nyújt a mondat által lefedett referenciális szituációk tipikus körére. Nagyon valószínű továbbá, hogy miközben ezt teszi, olyan pregnáns fogalmi sztereotipiákat használ „hiánypótló értékekként" („default values", lásd MINSKY, 1975), amelyek a fogalmi rendszerben kész formában hozzáférhetők, és sajátos értékekkel „töltik be" az FI-nek a vizsgált mondat SzR-je által meghatározatlanul hagyott helyeit. Az összetartozási ítéleteket tehát az ilyen nagyon kidolgozott – az adott referenciális kört példázó – FI struktúrája alapján generálják, nem pedig a mondat SzR-jének *mint olyannak* a struktúrája alapján.

Ha az összetartozási ítéleteket vizsgáló feladat elvégzésekor lejátszódó pszichológiai folyamatnak ez a jellemzése helytálló (és a következő szakaszban további kísérleti eredményekkel fogjuk alátámasztani ezt a jellemzést), akkor nem tarthatjuk meglepőnek, hogy az összetartozási ítéletek nem erősítik meg az SzR-ek szintjén definiált komplexitási skála alapján előrejelzett sorrendet. FODOR és GARRETT (1966) felismerte ezt a problémát, amikor megállapította: „...abból, hogy egy – a komplexitás alapján – előrejelzett sorrend nem igazolódik be, még nem következik, hogy a grammatika meg volna cáfolva. ...A kompetencia- és performancia-modellek közti kapcsolatot elfogadhatóan leíró elméletnek ezt a kapcsolatot inkább absztrakt viszonyként kell ábrázolnia..." Ha ők mégis úgy kezelték az összetartozási intuíciókat, mintha azok közvetlenül tükröznék a nyelvi struktúrát, az két dologgal magyarázható: egyfelől az általuk vizsgált esetek látszólag megerősítették ezt a feltevést, másfelől nem létezett olyan explicit elmélet, amelynek alapján ezek az esetek más interpretációt kaphattak volna. Azt az elméletet, amely a grammatika és a performancia-modell közti kapcsolat általuk feltételezett képéből kibontakozik, kísérleteink megcáfolták. Kísérleti eredményeink alapján ugyanakkor kidolgozható egy olyan alternatív felfogás, amelyben az összetartozási intuíció nem a nyelvi reprezentáció különböző szintjeinek függvénye.

2.4. Az összetartozási intuíció mint a fogalmi interpretáció függvénye

Vizsgáljuk meg, hogyan alkalmazható az SzR és az FI közti viszonyról fentebb kifejtett felfogás az okozati szerkezetek esetében. A perifrasztikus „cause" (előidéz/okoz) segédigés szerkezet (mint a /21b/) SzR-je az okozati események olyan családját azonosítja, amelyen belül a beágyazott tagmondat által kifejezett okozott esemény a főmondat által kódolt cselekvés vagy esemény eredményeként jött létre. Az okozás sajátos módja azonban nincs meghatározva: ez „szabad paramétere az interpretációnak", amelyet akkor töltünk be meghatározott értékkel, amikor a kontextuális információ alapján egy FI-t állítunk fel a mondatra.

(21a) Floyd dropped the glass.
(F. leejtette/ledobta a poharat)

(21b) Floyd caused the glass to drop.
(F. előidézte/okozta, hogy a pohár leessen)

(21c) Floyd caused the glass to drop by tickling Mary who was holding it.
(F. előidézte/okozta, hogy a pohár leessen, csiklandozván M.-t, aki tartotta azt)

(21d) *Floyd dropped the glass by tickling Mary who was holding it.
(*F. leejtette/ledobta a poharat, csiklandozván M.-t, aki tartotta azt)

(21e) Floyd caused the glass to drop by letting go of it.
(F. előidézte/okozta, hogy a pohár leessen, azzal, hogy elengedte)

(21f) Floyd dropped Mary.
(F. leejtette/ledobta M.-t)

Az ilyen kontextuális információ lehet kifejezetten nyelvi információ, mint a (21c)-ben vagy a (21e)-ben, ahol határozói mellékmondat adja meg az okozás sajátos módját. A mindennapi beszédhelyzetekben továbbá — McCAWLEY (1978a) javaslata szerint — az FI azonosítását Grice-i, ún. „konverzációs implikatúrák" irányítanák, amelyek egyfajta nyelvi munkamegosztást írnak elő a perifrasztikus formák és a megfelelő okozati igék használatára vonatkozóan. Ennek megfelelően az utóbbiak „...jelöletlen okozati szituációkra" vannak fenntartva, „...azokra, amelyek valamely standard eszközzel — ha van ilyen — és standard céllal — ha van ilyen — végrehajtott közvetlen okozást involválnak; a perifrasztikus kauzatív szerkezetek viszont a fenti szempontok valamelyike tekintetében jelölt okozati szituációkra vannak fenntartva" (McCAWLEY, 1978a).

Így például a „drop" (leejt/ledob) okozati ige interpretációja a (21a)-ban, illetve a (21f)-ben olyan tipikus „leejtést" feltételez, amelyben az okozó közvetlenül, fizikailag manipulálja az okozott esemény alanyát, és ahol az utóbbinak nincs akarati befolyása az okozott eseményre (Mary-nek például nincs választása a /21f/-ben). Ennek megfelelően a /21a/ feltételezi, hogy Floyd a kezében tartotta a poharat, míg a /21c/-ben világos, hogy nem tartotta a kezében. A /21d/ nem elfogadható, mivel nem tesz eleget annak az előfeltevésnek, hogy az alany és a tárgy közvetlen fizikai kapcsolatban áll egymással (JACKENDOFF, 1972). Figyeljük meg azonban, hogy ha rendelkezésre áll a releváns kontextuális információ, akkor a perifrasztikus „cause" segédigés szerkezettel *igenis ki lehet fejezni* a jelöletlen standard interpretációt, mint azt az is mutatja, hogy /21e/ elfogadható.

Az előző szakaszban amellett érveltünk, hogy a skálázásos szóösszetartozási feladat arra készteti a kísérleti személyeket, hogy részletes FI-ket dolgozzanak ki a vizsgált mondatokra. Felállíthatjuk azt a hipotézist, hogy ebben a folyamatban a perifrasztikus „cause" segédigés szerkezeteknél nagyon valószínű, hogy — határozói mellékmondat vagy más meghatározó kontextuális információ hiányában — a kísérleti személyek olyan FI-t állítanak föl, amelyben az okozás speciális módjának szabadon hagyott értékeit az a standard, sztereotipikus fogalmi típuspéldány („exemplar") tölti be, amelyet a mindennapi beszéd kontextusában a megfelelő okozati ige kódol.

Ennek alapján magyarázatot tudunk adni arra, hogy az összetartozási ítéletek nem különböztek szignifikáns mértékben a perifrasztikus „cause" segédigés szerkezetek, illetve a megfelelő okozati igéket tartalmazó mondatok esetében (1. táblázat). Ez az alternatív magyarázat nyilvánvalóan azon a feltevésen alapszik, hogy ha egy okozati kifejezés FI-je — amelyre az összetartozási ítéletek épülnek — egy jelöletlen, közvetlen okozati eseményt ad meg, akkor megnő az okozó és az okozott esemény alanya közti szubjektív összetartozás. Ezt a feltételezést közvetve azok a korábbi tapasztalataink is alátámasztják, hogy az FI egyes aspektusai, amelyek a közvetlen okozati eseményeket

is jellemzik (például jelölt entitások konkrét vagy határozott volta) szintén növelik a szubjektív összetartozást. Jó volna azonban, ha közvetlenül is tesztelni tudnánk ezt a feltevést, olyan kifejezések FI-jében változtatván az okozás közvetlen, illetve közvetett voltát, amelyek ugyanakkor strukturálisan azonosak.

Az angol okozati igéken sajnos nem lehet közvetlenül tesztelni hipotézisünket, mivel normális esetben nem engednek meg közvetett okozati interpretációt. Az okozást kifejező szótári tételek referenciális körének ilyen korlátozottsága azonban nem nyelvi univerzálé. A magyarban például produktív műveltető képzővel fejezzük ki az okozást: a képzőt a nem okozati ige végéhez illesztve megkapjuk a megfelelő okozást kifejező szótári tételt, függetlenül attól, hogy a kifejezett okozás közvetlen vagy közvetett. A magyar műveltető képző szemantikája hasonló az angol perifrasztikus „cause" segédigés szerkezetekéhez, amennyiben nem adja meg a szóban forgó okozás módját. Az ilyen információ megadása a nyelvi (vagy nem nyelvi) kontextus függvénye lehet, mint azt az alábbi példák mutatják:

(22a) Az édesanyja tornásztatta a csípőficamos kisbabát.

(22b) A szadista tornatanár egész órán át tornásztatta a tanulókat.

Noha az okozati ige azonos a két esetben, (22a) közvetlen okozást feltételez, az anya ugyanis fizikailag manipulálja a gyermeket, akinek nincs befolyása az okozás eredményeként létrejövő eseményre, (22b)-ben viszont az okozás módja közvetett, nem feltételez fizikai kapcsolatot, és az okozott cselekvés a tanulók akarati befolyása alatt áll.

A magyar tehát lehetővé teszi olyan okozást kifejező mondatok szembeállítását, amelyeknek közvetlen, illetve közvetett okozati interpretációja van, s ugyanakkor mindkét mondattípusban morfológiailag azonos képzővel ellátott okozást kifejező szótári tétel szerepel. Kísérletet végeztünk magyar anyanyelvüekkel, akiknek 10 közvetlen, illetve 10 közvetett okozati interpretációt feltételező mondatban szereplő szavak közti összetartozásról kellett ítéletet alkotniok. Akárcsak Fodor és munkatársai kísérletében, itt is minden okozást kifejező mondattal egy egyébként azonos, de az okozást kifejező ige helyett egy nem okozati tranzitív igét tartalmazó mondat állt szemben.

Az eredmények világosan alátámasztották hipotézisünket: a *közvetlen* okozati interpretációjú okozást kifejező szótári tételek esetében szignifikáns mértékben szorosabb volt az alany–tárgy összetartozás, mint a megfelelő, nem okozati tranzitív igét tartalmazó kontroll mondatokban (Mondatok: $p<,016$; Személyek: $p<,049$; 7. táblázat). Ezzel szemben a *közvetett* okozati interpretációt feltételező mondatokban szignifikánsan kisebb mértékben érezték összetartozónak az okozati ige alanyát és tárgyát, mint a nem okozati ige alanyát és tárgyát a megfelelő kontroll mondatokban (Mondatok: $p<,038$; Személyek: $p<,065$; 8. táblázat). Ha tehát strukturálisan azonos, okozást kifejező szerkezetek FI-jében megváltoztatjuk az okozás közvetlen, illetve közvetett voltát, elérhetjük, hogy megváltozzék az okozó és az okozott esemény alanya közti szubjektív összetartozás foka: a közvetlen okozás növeli, a közvetett pedig csökkenti az összetartozást. Az is világos, hogy ezt a hatást nem lehet előrejelezni a strukturális távolság hatásának előfeltevése alapján, mivel a „közvetlen" és a „közvetett" okozást kifejező mondatok strukturálisan azonosak.

Összefoglalva: megmutattuk, hogy az összetartozási ítéletek nem érzékenyek a nyelvi reprezentáció olyan strukturális összetevőire, amelyekre pedig reagálniuk kellene ahhoz, hogy a módszer csakugyan alkalmas legyen a mögöttes strukturális komplexitás kimutatására. Ezért arra a következtetésre jutottunk, hogy jogtalan ezt az eljárást arra használni, hogy a szótári tételek dekompozíciós SzR-jének pszichológiai realitását megítéljük. Amellett érveltünk, hogy a szubjektív összetartozásra ható reprezentációs szint a mondatok FI-jének szintje, amely a mondatok SzR-jeire épül, de nem azonos velük. Az FI-k voltaképpen a kifejezések jelentését példázó sajátos modellreprezentációk, amelyeket a kifejezések SzR-jei és az elérhető kontextuális információ alapján állítunk fel. Az ilyen reprezentációk felállításakor a fogalmi rendszer sztereotipikus típuspéldányait használhatjuk „hiánypótló értékekként" az interpretáció szabad — a szemantikai struktúra által meghatározatlanul hagyott — paramétereinek kitöltésére. Megmutattuk, hogy az FI bizonyos aspektusai — például az okozás közvetlen, illetve közvetett volta, a jelölt entitások határozottsága és konkrétsága, intencionális interakciójuk erősségi foka — szisztematikus hatást fejtenek ki a szubjektív összetartozásra.

Az összetartozási ítéleteket vizsgáló eljárásra nézve levonható ama konklúzió mellett, hogy ez az eljárás nem alkalmas a szemantikai dekompozíció mérésére, eredményeinkből egy szélesebb módszertani következtetés is adódik. Az a tény, hogy az összetartozási ítéletek valamennyi fent vizsgált esete az FI aspektusait látszik tükrözni, megkérdőjelezi Levelt, valamint Fodor és munkatársai fő empírikus előfeltevését, mely szerint az összetartozási intuíciók közvetlenül érzékenyek az alkotóelemek szintaktikai struktúrájára. Lehetséges, hogy az összetartozási intuíciók csak annyiban tárják fel a szintaktikai szerkezetet, amennyiben ez utóbbi tükrözi az FI azon aspektusait, amelyek hatnak a szubjektív összetartozásra. (E hipotézis részletes tárgyalását lásd az 1. Függelékben, ahol kifejtjük, hogy ez az interpretáció összhangban áll az összetartozási ítéletek módszerét alkalmazó eredeti vizsgálatok eredményeivel, valamint más — e módszerrel rokon eljárásokat alkalmazó — vizsgálatok eredményeivel is.) Annyi mindenesetre biztosan kiderül az eredményeinkből, hogy az összetartozási ítéletek nem szolgáltatnak olyan strukturális evidenciát, amelyre fenntartás nélkül rábízhatnánk magunkat. Ezért fölöttébb kétes, hogy használható-e ez az eljárás az egymással versengő nyelvelemzések pszichológiai realitásának empírikus megítélésére, vagy például a grammatikai képesség diagnosztizálására afáziásoknál.

II. rész: Az okozást kifejező szótári tételek mentális reprezentációja

Térjünk most vissza arra a kérdésre, hogy milyen is az okozati igék jelentésének mentális reprezentációja. Amellett érveltünk, hogy az eddig tárgyalt pszichológiai evidenciákból nem tudunk érdemleges következtetést levonni a dekompozíciós SzR-ek pszichológiai realitására nézve. Idáig e téma kapcsán csak a lexikális szemantika DD, illetve JP megközelítése között folyó vitára összpontosítottunk. A II. rész 1. szakaszában egy harmadik megközelítést veszünk szemügyre, amelyet G. Lakoff (LAKOFF, 1977; LAKOFF és JOHNSON, 1980) javasolt nemrégiben az okozást kifejező szerkezetek sze-

mantikájának magyarázatára. Javaslata voltaképpen a főnévi fogalmak Rosch által (például ROSCH, 1978) kidolgozott prototípus-elméletét terjeszti ki az okozás relációs fogalmára. Ki fogjuk mutatni azonban, hogy az a javaslat, amely az okozást prototípus-fogalomnak tekinti, sem a leírás szintjén, sem empírikus értelemben nem alkalmas az okozati szerkezetekkel kapcsolatos szemantikai tények megragadására, valamint e szerkezetek elsajátításának magyarázatára.

A II. rész 2. szakaszában előterjesztünk egy alternatív javaslatot, amely az okozati igéket kéttényezős szótári reprezentációval jellemzi: a) egy kompozíciós szemantikai „alapjelentéssel" és b) egy a szótári tételhez kapcsolódó fogalmi „sztereotípiával".

Végül a II. rész 3. szakaszában a nyelvelsajátítás és a felnőtt nyelvi intuíciók köréből származó evidenciákat fogunk tárgyalni, amelyek — mint majd megmutatjuk — alátámasztják a kéttényezős modellt, és ugyanakkor nehézségeket támasztanak az alternatív megközelítések számára.

1. Az okozás mint prototípus-fogalom

G. Lakoff (LAKOFF, 1977; LAKOFF és JOHNSON, 1980) nemrégiben azt javasolta, hogy az okozást kifejező szerkezetek szemantikáját az emberi fogalmak Rosch által (például ROSCH, 1978; ROSCH és MERVIS, 1975) kidolgozott prototípus-elméletének keretében próbáljuk megragadni. Röviden: a prototípus-elmélet szerint sok fogalom esetében (kiváltképpen a természeti dolgok taxonómiáit leíró — mint például „állat", „madár", „vörösbegy" vagy például „növény", „fa", „tölgy" — vagy az emberi artefaktumok taxonómiáit leíró — mint például, „bútor", „asztal" vagy például „jármű", „autó" stb. — főnévi terminusok esetében) a mentális reprezentáció nem adható meg az osztályba tartozást egyértelműen eldöntő szükséges és elégséges feltételek formájában. Az ilyen fogalmaknak inkább ún. „prototípus-szerkezetük" van, azaz egy sor olyan jegyből épülnek föl, amelyek az osztály egyedeiben tipikusan (de nem szükségszerűen) együttjárnak (mint például a „repül", „tolla van", „énekel", „tojást költ" stb. jegyek a „madár" osztálynál).

A prototípus-fogalmak mentális reprezentációja az ún. „legjobb típuspéldány", amely az osztályra jellemző valamennyi prototipikus jegyet magán viseli. Az osztály egyes tagja. abban különböznek egymástól, hogy melyik milyen mértékben viseli magán a prototipikus típuspéldány jegyeit, s ennek megfelelően milyen fokú — kisebb vagy nagyobb mértékű-e — az egyedre jellemző „családi hasonlóság". Így például egy vörösbegy, amely a „madár" osztály legtöbb prototipikus jegyét magán viseli, nagyon „prototipikus" madár, míg egy pingvin, amely sokkal kevésbé hasonlít a prototípusra, csupán „periferikus" tagja az osztálynak. A prototípus-fogalmak esetében tehát az osztályba tartozás mennyiségi kérdés, különböző fokú lehet, és ezért a prototípus osztályoknak „elmosódó" (fuzzy) határai vannak. Mára már nagyszámú kísérleti eredmény bizonyítja, hogy sok osztályfogalom pszichológiai reprezentációjának csakugyan prototípus-szerkezete van (erről számol be például E. SMITH, 1978, ROSCH, 1978, ARMSTRONG, GLEITMAN és GLEITMAN, 1983).

LAKOFF és JOHNSON (1980) szerint nemcsak a nominális fogalmaknak van prototipikus szerkezetük, hanem az olyan relációs fogalmak, mint az okozás szintén prototipikus természetűek. Elgondolásuk értelmében az okozás fogalma nem tartozik a fogalmi rendszer végső, felbonthatatlan elemei közé — mint azt gyakran feltételezik —, hanem olyan prototípus-fogalom, amely „...egy csomó egyéb komponensből"

épül föl. Piaget-val együtt ők is úgy képzelik, hogy a kisgyermekek korai tapasztalataikból – olyan közvetlen szenzomotoros tárgyi manipulációkból, mint a játékok leejtése, üvegek ledobása stb. – tanulják meg, hogy mi az okozás. „Noha ezen cselekvések mindegyike különböző, túlnyomó részük magán viseli a közvetlen okozás ... 'prototipikus' jegyeit." Ezen jegyek közé tartozik a közvetlen fizikai manipuláció, az akaratlagos cselekvés az okozó részéről, az akarati befolyás hiánya az okozott esemény alanyának részéről, tér–időbeli átfedés az okozó cselekvése és az okozott esemény között, észlelhető állapotváltozás stb.

Az okozásnak ezt a prototípus-fogalmát alkalmazták azután az okozást kifejező szótári tételek és a megfelelő perifrasztikus szerkezetek jelentésében mutatkozó sajátos különbségek magyarázatára. Az elképzelés lényege az, hogy a prototipikus okozati eseményekre (azaz azokra, amelyek az okozás prototípus-fogalmának sok jegyét viselik magukon) okozást kifejező szótári tételekkel utalunk, a periferikus okozati eseményeket pedig – amelyekből több-kevesebb prototipikus jegy hiányzik – perifrasztikus szerkezetekkel fejezzük ki. Vagyis, mint LAKOFF (1977) állítja, „... annak a ténynek alapján, hogy az egyes szótári tételek inkább a prototipikus használatot vonzzák, a perifrasztikus okozati szerkezetek pedig a prototípustól való eltérést jelzik, előre jelezhetők a kettő használatában megmutatkozó különbségek".

Figyeljük meg, hogy ez az elmélet az okozati igék szemantikai jellemzésének ugyanazon nehézségére javasol megoldást, amely a legnagyobb szerepet játszotta abban, hogy Fodor és munkatársai elvetették a DD megközelítést: nevezetesen az okozást kifejező szótári tételek által kódolt okozati események korlátozott körének korrekt extenzionális jellemzésére tesz javaslatot.[5]

A kísérlet azonban, amely az okozás általános prototípus-fogalmára hivatkozva próbálja megragadni azokat a megszorításokat, amelyek az okozást kifejező szótári tételek szemantikai extenzióját korlátozzák, nem vezet sikerre, mert léteznek olyan – messzemenően prototipikus – okozati események, amelyeket mindazonáltal nem lehet kifejezni a megfelelő okozati igével. Vizsgáljuk meg a következő – FODOR-tól (1981) származó – példákat az angol „paint" (fest) ige szemantikai extenziójáról: „... amikor Michelangelo bemártotta ecsetjét az égszínkék festékbe, ezáltal bevonta az ecset felszínét festékkel, és ezt azzal az elsődleges szándékkal tette, hogy az ecset felszíne a bemártás következtében be legyen vonva festékkel. De *mindennek ellenére nem arról volt szó, hogy Michelangelo festette az ecsetjét*". Hasonlóképpen – jegyzi meg Fodor – arra, hogy Michelangelo bevonta (covered) a Sixtusi Kápolnát festékkel, nem mondjuk azt, hogy „(he) was painting the ceiling" (festette a mennyezetet).[6]

Fodor ezekkel a példákkal azt akarja igazolni, hogy a „paint" (fest) ige dekompozíciós definíciója (MILLER, 1978) – „CAUSE TO COVER SURFACE WITH PAINT" (ELŐIDÉZI/OKOZZA, HOGY A FELÜLET BE LEGYEN VONVA FESTÉKKEL) – többet foglal magában az ige korrekt extenziójánál. Figyeljük meg, hogy a fent leírt két okozati esemény messzemenően prototipikus: szándékos okozót, közvetlen fizikai manipulációt, tér–időbeli átfedést és észlelhető állapotváltozást feltételez, az okozott esemény alanya részéről pedig feltételezi az akaratiság hiányát stb. Láthatjuk, hogy ebben az esetben az okozást kifejező szótári tételekre kidolgozott prototípus-elmélet azt a hamis előrejelzést adná, hogy a „paint" ige referenciális használata magában foglalja a fenti eseteket.

Figyeljük meg, hogy a „paint" esetében az okozásnak az a módja, amelyet az ige normális használata implikál, *tényleg* prototipikus. Ám mint a fenti példák mutatják, a kérdéses állapotváltozás előidézésének vannak az ige normális használatától eltérő módjai is, amelyek – minthogy sok jegyük közös az okozati prototípussal – szintén messzemenően prototipikusnak tekintendők. Ezért a prototípus-hipotézis értelmében ezeknek is az okozati igék referenciális körébe kellene tartozniok. Ez a helyzet valójában általánosan jellemző a főnévből képzett, denominális okozati igék osztályára: így például – mint McCAWLEY (1971) megjegyezte – nem lehet azt mondani, hogy „Vili bekalapálta a szeget" olyankor, ha Vili ráhelyezte a kalapácsot a szegre, és azután ráült, noha nyilvánvaló, hogy a szeg ily módon való „beverése" szintén magánviseli az okozati prototípus valamennyi alapvető jegyét.

Még károsabb következményei vannak a prototípus-felfogásra nézve az olyan eseteknek, ahol az okozásnak az okozati ige normális referenciális használata által implikált módja alig prototipikus, mint a (23a)-ban és a (24a)-ban:

(23a) Mary persuaded John to leave by writing him a letter.
(M. meggyőzte J.-t, hogy menjen el, levelet írván neki)

(24a) Judy reminded Bill of his mother's birthday by leaving a note on his desk before she left.
(J. emlékeztette B.-t [B.] anyja születésnapjára egy cédulát hagyván az asztalán, mielőtt elment)

Nem mintha a „szándékozás–okozást" vagy az „emlékezés–okozást" nem lehetne sokkal közvetlenebb módon is elérni, mely esetben a szituáció a közös jegyek tekintetében nyilvánvalóan jóval közelebb állna az okozati prototípushoz. Az ilyen messzemenően „prototipikus" okozati eseményeket azonban – amelyek perifrasztikus szerkezetek segítségével könnyen kifejezhetők – normális esetben nem kódolják szótári eszközök:

(23b) *Mary persuaded John to leave by kicking him.
(*M. meggyőzte J.-t, hogy menjen el, azzal, hogy megrúgta)

(23c) Mary caused John to intend to leave by kicking him.
(M. úgy érte el, hogy J. elmenjen, hogy megrúgta)

(24b) *The psychiatrist reminded the aphasic of his mother's birthday by giving him an electric shock.
(*A pszichiáter úgy emlékeztette az afáziást anyja születésnapjára, hogy elektrosokkot adott neki.)

(24c) The psychiatrist caused the aphasic to remember his mother's birthday by giving him an elektric shock.
(A pszichiáter úgy érte el, hogy az afáziás emlékezzék anyja születésnapjára, hogy elektrosokkot adott neki)

Az ilyen megfigyelésekből levonható az a következtetés, hogy nincs egy külön halmaza azoknak a „prototipikus" jegyeknek, amelyek alapján az okozati igék szótári reprezentációi adekvát módon *egy osztályba* tartozóként írhatók le. Az egyes okozást kifejező szótári tételek referenciális körét az okozásnak az adott esetre jellemző idioszinkretikus módja és funkciója korlátozza, nem pedig a referenciahelyzetek és egy –

a kisgyermek tárgyakon végzett manipulációjából származó — direkt okozati prototípus között fennálló hasonlóság foka.[7]

Mindezek alapján levonhatjuk azt a következtetést, hogy a prototípus-elméletnek az okozati kifejezések osztályára való kiterjesztésével Lakoffnak nem sikerült adekvát módon jellemeznie az okozati igék szótári reprezentációját.

2. Az okozati igék kéttényezős szótári reprezentációja

Az I. rész 2.3. szakaszában egy olyan elméleti keretet körvonalaztunk a lexikális szemantika számára, amely elvi megkülönböztetést tesz a szemantikai és a fogalmi reprezentáció szintje között (lásd BIERWISCH, 1981). Az okozati igék szótári reprezentációját ebben a keretben úgy lehet felfogni, mint aminek két összetevője van: az egyik — amelyet kompozíciós *„alapjelentésnek"* fogunk nevezni — az SzR-ek szintjéhez tartozik, a másik pedig — amelyre mint *„szótári sztereotípiára"* fogunk utalni — a fogalmi struktúra része, és annak a kontextusnak a függvényeként azonosítható, amelyen belül az alapjelentést interpretáljuk.

A denominális „paint" (fest) okozati ige szótári reprezentációjában például a dekompozíciós alapjelentés (MILLER, 1978, szerint) a „CAUSE TO COVER SURFACE WITH PAINT" (ELŐIDÉZI/OKOZZA, HOGY A FELÜLET BE LEGYEN VONVA FESTÉKKEL) lenne, a szótári sztereotípia pedig a) az okozás módját adná meg egy sajátos eszköz szabványszerű használataként, és b) funkcionális információt tartalmazna arról, ami tipikusan a cselekvés elsődleges célja (példánkban feltehetőleg olyasmi, hogy „cover surface with paint in order to protect it or make it look better" /bevonni a felületet festékkel, azzal a céllal, hogy védje vagy szebbé tegye/).

Amellett érveltünk, hogy a valamely kifejezés által hordozott jelentés nem más, mint az illető kifejezés FI-je, amelyet részben a kifejezés SzR-je alapján, részben pedig az elérhető kontextuális információ alapján állítunk fel. Az okozást kifejező szótári tételek esetében az FI alapja a kompozíciós szemantikai alapjelentés (a „CAUSE /CHANGE OF STATE/" /ELŐIDÉZI/ OKOZZA /ÁLLAPOTVÁLTOZÁS/ predikátum-séma formájában), amely az okozati események széles osztályát azonosítja (ti. azokat, amelyek előidézik a szóban forgó sajátos állapotváltozást). Az a kontextuális információ, amely rögzíti az alapjelentés sajátos FI-jét, két tényezőt feltételez: a) azt, hogy a beszélő az alapjelentés felszíni realizációjaként az okozati igét, és nem az alternatív perifrasztikus kifejezést választja. Ez azt az információt nyújtja a hallgatónak, hogy a beszélő sztereotipikus interpretációt szán mondandójának. A szándékolt *sajátos* sztereotípia azonban csak b) a használat azon speciális kontextusa által nyújtott információ alapján azonosítható, amelyen belül az alapjelentés megkapja interpretációját.

Így például, ha azt a mondatot halljuk, hogy „Marvin ran his horse yesterday" (Marvin futtatta a lovát tegnap), a szándékolt FI azonosítása két lépést feltételez: a) azt a tény, hogy az okozást kifejező tranzitív „run"-t használják, korlátozza a kifejezés referenciális körét, kizárván belőle a ló futtatásának olyan nem sztereotipikus módjait, mint az, ha fáklyát lobogtatnak előtte, vagy amphetamint adnak be neki. Az ilyen interpretáció ugyanis perifrasztikus formát igényelne, olyasmit, mint „Marvin made his horse run by..." (Marvin azzal érte el, hogy a lova fusson, hogy ...). A szándékolt sajá-

tos sztereotipikus interpretáció azonosításához azonban még b) azt a kontextust is ismerni kell, amelyen belül az alapjelentés interpretálható: Marvin ugyanis lehet zsoké, aki úgy futtatja a lovát, hogy lovagol rajta, de lehet a ló tulajdonosa is, aki benevezi a lovát egy versenyre.

A szótári sztereotípiák tehát olyan fogalmi struktúrák, amelyek egy *sajátos kontextus vonatkozásában* adják meg egy okozati esemény szabványszerű lejátszódásának kulturálisan jellemző módját és funkcióját. Az ilyen fogalmi sztereotípiáknak mint a szótári tételek feltételezett FI-jének összekapcsolása a szótári tételekkel, a nyelven belül azonos SzR-rel rendelkező alternatív formák közti nyelvi munkamegosztás függvénye. Ez a lényege McCawley azon javaslatának, mely szerint „... a kooperációs elvek szabják meg, hogy a beszélő melyiket válassza egy adott szemantikai struktúra alternatív kifejezései közül...", és így „... egy szótári tétel és annak szintaktikailag komplex 'megfelelője' más-más adalékot nyújthat egy mondat interpretációjához, anélkül, hogy ez különböző adalékot jelentene a mondat szemantikai struktúrája szempontjából" (McCAWLEY, 1978b).

Lehetséges, hogy a nyelvnek formálisan univerzális tulajdonsága, hogy a perifrasztikus szerkezetek szótári változatai sztereotipikus interpretációt feltételeznek. Erre a jelenségre azonban kézenfekvő funkcionális interpretációt is találhatunk, amennyiben a kódolási hatékonyság fogalmát alkalmazzuk rá. Ésszerű követelmény, hogy a memorizált szótári tételek használata ne legyen teljesen redundáns amiatt, hogy szemantikai struktúrájuk azonos a nekik megfelelő perifrasztikus szerkezetekével. Ez a követelmény egyszerű folyománya lehet a nyelvhasználat egy olyan funkcionális alapelvének, hogy normális esetben fomailag különböző nyelvi kifejezések ne legyenek szinonímak.

3. Adalékok az okozati igék kéttényezős reprezentációjához

Az I. rész 1.2. szakaszában röviden áttekintettünk néhány olyan tanulmányt a lexikális fejlődésről, amely a DD megközelítést kívánta alátámasztani. Amellett érveltünk, hogy a nyelvfejlődésre vonatkozó adataikból — legjobb esetben is — nem vonható le következtetés a dekompozíciós SzR-ek pszichológiai realitására nézve. A kérdéses tanulmányok a szavak jelentésének elsajátításáról egyértelműen a klasszikus DD megközelítést vallják magukénak: úgy képzelik, hogy egy szó korrekt szótári reprezentációja egy bizonyos idő alatt darabonként tevődik össze, mindig új szemantikai elemek adódnak hozzá a szó szótári definíciójához, és a folyamat csak a korrekt DD elérésével fejeződik be.

Másfajta evidenciát is találhatunk azonban az irodalomban a szavak jelentésének elsajátításáról (nevezetesen a kisgyermekek produktív, újszerű formákat eredményező szóképzéséről, például BOWERMAN, 1974, 1982a; E. CLARK, 1982), amellyel kapcsolatban már nem merülnek föl az 1.2. szakaszban tárgyalt kísérleti eredményeket hatálytalanító módszertani nehézségek, és amely egyúttal alátámasztja a dekompozíciós SzR-ek létezését a lexikális fejlődésben. A legjobban egy olyan alternatív elsajátítási elmélet keretében (lásd BOWERMAN, 1982b) lehet megérteni ezt az evidenciát, amely a szótári tételek esetében a rokon formákkal kapcsolatos nyelvi tapasztalatnak,

és az abból eredő lexikális reorganizációs folyamatnak a szerepét hangsúlyozza, mint a kompozíciós SzR-ek létrejöttének alapját.

Mint látni fogjuk Bowerman javaslata nem követeli meg, hogy a szótári reprezentáció kompozíciós szemantikai elemei a fejlődés kezdetekor eleve adottak legyenek (mint a velünk született fogalmi primitívek halmazának részei): inkább a lexikális reorganizációs folyamatból eredőnek tekinti ezeket az elemeket, olyan *nyelvi generalizációknak* tekinti őket, amelyeket az egyes szótári tételek korai fogalmi reprezentációira vetítünk rá (illetve azokból építünk föl). A szójelentést rendszerező nyelvi reprezentációk ilyen különálló, magasabb szintje Bowerman szerint annak a nyelvi tapasztalatnak a hatására jön létre, amelyet a gyermek az általa elsajátított, morfológiailag és disztribucionálisan rokon nyelvi formák növekvő soráról szerez. Figyeljük meg, hogy Bowerman elmélete a lexikális reorganizációs folyamatról milyen jól értelmezhető abban az elméleti keretben, amelyet az I. rész 2.3. szakaszában körvonalaztunk, s amely elvileg megkülönbözteti a szemantikai és a fogalmi struktúra szintjét.

A következőkben röviden összefoglaljuk Bowerman beszámolóját és adatait az okozati kifejezések fejlődéséről, s érveket hozunk fel amellett, hogy a Bowerman által nyújtott evidencia — néhány további megfigyeléssel kiegészítve — alátámasztja az okozást kifejező szótári tételek mentális reprezentációjának a II. rész 2. szakaszában javasolt kéttényezős modelljét, s ugyanakkor problematikussá teszi az alternatív megközelítéseket.

Az okozati kifejezések korai használatának és újszerű, okozást kifejező szavak képzésének részletes megfigyelése alapján BOWERMAN (1974, 1982a) az okozati igék elsajátításának következő szakaszait írja le:

1. szakasz (18–24 hónapos kor):

a) A gyermek használ egy sor egyszerű okozást kifejező tranzitív igét, látszólag megfelelő extenzióval (például „break" (eltör), „open" (kinyit), „drop" (leejt/ledob).
b) Az ezeknek az igéknek megfelelő — velük morfológiailag azonos — nem okozati intranzitív formákat *szintén* referenciálisan megfelelő módon használják ebben a szakaszban.

2. szakasz (kb. 24 hónapos kortól kezdve):

a) Megjelennek az első („make" /tesz/ és „get" /rávesz/ elér) segédigével képzett) okozást kifejező perifrasztikus szerkezetek.
b) A gyermek produktívan képezni kezd újszerű okozati igéket úgy, hogy a nem okozati intranzitív predikátumokat tranzitívan és okozást kifejező értelemben használja: például „Daddy go me around" (=make me go around) /Papa körülment engem (=körüljártatott engem)/; „you just cried me" (=made me cry) /az imént sírtál engem (= megríkattál)/; „come it closer" (=make it come closer/bring it closer) /jöjjed közelebb (= tedd, hogy közelebb jöjjön/hozd közelebb)/. (Az ilyen újszerű formák gyűjteményét lásd BOWERMAN, 1974, illetve BOWERMAN, 1982a, 1. táblázat.)

3. szakasz:

A második szakasz hibái fokozatosan ritkulnak, és 6 éves korra nagyjából (bár nem teljesen) eltűnnek.

Bowerman szerint az újszerű okozást kifejező formák hirtelen megjelenése a gyermek beszédében egy olyan produktív szóformálási szabály (SzFSz) kialakulásának tudható be, amely bármely intranzitív predikátum esetében megengedi az illető predikátum tranzitív használatát olyan okozati esemény kifejezésére, amelyben az intranzitív predikátum által kódolt állapot vagy esemény létrehozása megy végbe. Mi az alapja egy ilyen produktív SzFSz kialakulásának? Noha erre több alternatív hipotézis született (például BOWERMAN, 1974, E. CLARK, 1982), a legplauzibilisebbnek mégis az látszik, amely az SzFSz eredetét összekapcsolja azokkal a korai nyelvi tapasztalatokkal, amelyeket a gyermek az 1. szakaszban a saját lexikonjából merít egy sor *morfológiailag rokon* tranzitív–intranzitív igepárral kapcsolatban (BOWERMAN, 1982a, GERGELY, 1980).

Az 1. szakaszban a gyermek elsajátított egy sor tranzitív, illetve intranzitív predikátumot, s referenciálisan korrektül használja őket. Nagyon valószínű, hogy ezeket a korai terminusokat külön-külön sajátította el, és hogy a korrekt referenciális használatuk mögött meghúzódó fogalmi reprezentációk eleinte nem kapcsolódtak össze. Feltételezhető azonban, hogy amikor a gyermek a saját szótárába külön-külön bekerülő egységek között szisztematikus morfológiai és disztribucionális szabályszerűségeket tapasztal, ez a tapasztalat mintegy beindítja a lexikális reorganizáció folyamatát, melynek során a különálló szótári tételek eddig egymáshoz nem kapcsolódó fogalmi reprezentációi között a jelenlevő morfológiai és disztribucionális szabályszerűségeknek megfeleltethető hasonlóságokat keres. E felfogás szerint tehát a gyermek a szótárában tapasztalt formai szabályszerűségeket használja *vezérfonalként,* amikor a szótárába bekerült tételek különálló fogalmi reprezentációira vonatkozó érvényes kategoriális általánosításokat azonosítja vagy megkonstruálja. Ezek az általánosítások azután *a szótári jelentések nyelvi reprezentációinak olyan új szintjét* (ti. az SzR-ek szintjét) képezik, amelyen a különálló szótári tételek morfológiai és disztribucionális szabályszerűségeiknek megfelelően szisztematikusan egymáshoz kapcsolódnak.

Így például az 1. szakaszban a gyermek szótárának tételei közül a tranzitív igéknek egy része különválik: az a tény, hogy bizonyos tranzitív igéknek (olyanoknak, mint a „break" /eltör/, „open" /kinyit/, vagy „drop" /leejt/ledob/) van egy velük morfológiailag azonos intranzitív párjuk, megkülönbözteti ezeket az igéket a gyermek szótárában szereplő többi tranzitív igétől (az olyanoktól, mint a „hit" /megüt/, „bite" /megharap/, vagy „kick" /megrúg/). Amikor a gyermek valamilyen ennek megfelelő szabályszerűséget keres ezeknek a tételeknek a fogalmi reprezentációiban, akkor arra a megállapításra jut, hogy az intranzitív ige által kódolt állapotváltozás minden esetben a megfelelő tranzitív ige fogalmi reprezentációjának inherens része, továbbá, hogy ezek a tranzitív igék minden esetben a szóban forgó sajátos állapotváltozást eredményező eseményt fejeznek ki. Ezen a ponton tehát már minden adva van ahhoz, hogy a gyermek felállítsa a „CAUSE /CHANGE OF STATE/" (ELŐIDÉZ/OKOZ /ÁLLAPOTVÁLTOZÁS/) predikátum sémát, amely érvényes kategoriális általánosítás azon tranzitív

igék fogalmi reprezentációjára vonatkozóan, amelyeknek van morfológiailag azonos intranzitív párjuk. A fenti általánosítás segítségével ekkor már képes a jelentések reprezentációinak egy olyan új *nyelvi* szintjét (az SzR-ek szintjét) létrehozni, amely ilymódon *kompozíciós* struktúrájú lesz, és amely megragadja a szótári tételek jelentésében azokat a szisztematikus kapcsolatokat, amelyek megfelelnek e tételek morfológiai és disztribucionális szabályszerűségeinek.

Ekkor a gyermek azt a lexikális általánosítást, amelyet ily módon az intranzitív és a megfelelő, okozást kifejező tranzitív igék között állított fel, túláltalánosítja, és aktív, lexikális SzFSz-ként alkalmazza: valahányszor egy intranzitív predikátum által kódolt állapotváltozást egy másik esemény idéz elő, ezt az okozati eseményt a tranzitív igeként használt intranzitív predikátum által kódolja, amely az „X CAUSE /Y CHANGE OF STATE/" (X ELŐIDÉZ/OKOZ /Y ÁLLAPOTVÁLTOZÁS/) kompozíciós jelentést kapja; innen van az újszerű okozati igék produktív használata a gyermek beszédében.

. Ebből a magyarázatból egy sor előrejelzést vezethetünk le a gyermek által a 2. szakaszban használt okozati kifejezések természetére vonatkozóan:

(A) Ha az SzFSz mögött meghúzódó szemantikai generalizáció a kompozíciós „CAUSE /CHANGE OF STATE/" séma, akkor az újszerű okozati igék referenciális használata várhatóan *nem* fog csak a sztereotipikus, közvetlen (vagy — Lakoff-nál — a „prototipikus") okozati eseményekre korlátozódni. Mivel az okozati séma az okozati események *széles* osztályát azonosítja (ti. *minden* olyan okozati eseményt, amely az intranzitív predikátum által megadott sajátos állapotváltozást létrehozza), inkább arra lehet számítani, hogy a gyermek /1/ az újszerű okozati igéket mind közvetlen, mind közvetett okozati eseményekre használni fogja, és (2) az egyidőben fölmerülő okozást kifejező perifrasztikus szerkezetekkel szinoním értelemben fogja használni őket. BOWERMAN (1982a) részletes elemzést nyújt a helytelen használatokról (lásd 2. táblázatát a 47. oldalon), amiből kiderül, hogy *mind a két* előrejelzés helyes.

(B) Ha egyszer adva van az aktív SzFSz, akkor a gyermek az intranzitív igékből várhatóan még olyan esetekben is fog újszerű, tranzitív okozati igéket alkotni, amikor szótárában már rendelkezésére áll egy — az intranzitív igétől morfológiailag különböző — okozati ige, amelyet nyugodtan használhatna az újszerű okozati ige helyett. Ez a helyzet analóg az újonnan elsajátított szabályok kiterjesztésének olyan más, jól dokumentált eseteivel, mint például az angolban a múlt idő képzése az igetőhöz kapcsolt standard „-ed" végződéssel (BERKO, 1958) (ennek tárgyalását lásd BOWERMAN, 1982b). Megfigyelték, hogy ilyen esetekben a korábban elsajátított rendhagyó formák, mint például a „broke" /eltört/ /1/ valójában nem akadályozzák meg a szabály kiterjesztésével létrehozott újszerű formák — mint például a „braked" — aktív használatát, és /2/ maguk a rendhagyó formák sem tűnnek el. Inkább az a helyzet, hogy a gyermek *mind a két* formát használja a szabály aktív kiterjesztésének időszakában.

BOWERMAN (1982a) adatainak elemzése megint csak azt mutatja, hogy az előrejelzés helyes: a gyermek az SzFSz segítségével szabadon alkot olyan újszerű igéket, mint a „come it closer" (jöjjed közelebb) vagy a „be it on" (letesd rá) a megfelelő — ekkor már rendelkezésre álló (és ugyancsak aktívan használt) — korrekt szó-

tári formák (a „bring" /hozd/ vagy a „put" /tedd/) helyett e formák potenciális helyén[8].

(C) Korábban amellett érveltünk, hogy az okozati SzFSz kialakulása mögött meghúzódó lexikális reorganizációs folyamatban egy sor olyan okozást kifejező tranzitív ige, amelyet a gyermek az 1. szakaszban referenciálisan *helyesen* használt, új szótári jelentés-reprezentációt kap az újonnan létrejött lexikális általánosítást hordozó „CAUSE /CHANGE OF STATE/" kompozíciós szemantikai struktúra formájában. Tudjuk, hogy a felnőttek korlátozottan — azaz csak sztereotipikus okozati eseményekre — használják az okozást kifejező szótári tételeket, és azt is tudjuk, hogy a gyermek eleinte, az 1. szakaszban legalább olyan korlátozottan használja a már elsajátított okozati igéket, mint a felnőtt. Ám ha a 2. szakaszban ezek az okozati igék valóban új, kompozíciós SzR-eket kapnak az okozati események *széles* osztályát azonosító általános „CAUSE /CHANGE OF STATE/" predikátum-séma formájában, akkor előre megjósolható, hogy ezeknek az igéknek a használatát a 2. szakaszban *korlátozás nélkül* a nem sztereotipikus perifrasztikus interpretációkra is ki fogják terjeszteni.

BOWERMAN (1974, 1982a, sz. k.) adatainak elemzésével kimutatható, hogy a helyzet valóban megfelel előrejelzésünknek: a gyermek a 2. szakaszban csakugyan kiterjeszti nem sztereotipikus okozati szituációkra azokat az okozást kifejező szótári tételeket, amelyeket helyesen használt az 1. szakaszban. Azzal a mondattal például, hogy „Christy drop a boy out my bucket" (Christy kiejtett/kidobott egy fiút a vödrömből) a gyermek egy olyan helyzetre utalt, amikor Christy véletlenül fölrúgott egy játékokkal teli vödröt, aminek következtében egy fiúbaba kiesett: vagyis világosan nem sztereotipikus okozati eseményre utalt, amelyet a felnőttnyelvben perifrasztikus szerkezettel kellene kifejezni (vö. /21d/ a 398. oldalon). (A 2. Függelékben egy egész sor példát adunk az ilyen nem sztereotipikus használatra a 2. szakaszban.)

Nézetünk szerint ezek a gyermeknyelv fejlődésével kapcsolatos tények bizonyítékot szolgáltatnak arra, hogy az okozást kifejező szótári tételek esetében a kompozíciós SzR-eknek van pszichológiai realitása. Saját terminológiánkat használva: a lexikális reorganizációs folyamatban kialakuló kompozíciós szótári reprezentációk annak felelnek meg, amit az okozást kifejező szótári tételek mentális reprezentációjában szemantikai „alapjelentésnek" neveztünk. A nyelvhasználat restriktív konvencióit — amelyek a lexikális sztereotípiának az alapjelentéshez való hozzákapcsolását és az okozati események kódolására szolgáló szótári, illetve perifrasztikus változatok közti nyelvi munkamegosztást irányítják — a kisgyermek a második szakaszban még nyilvánvalóan nem sajátította el, mint azt *mind* az újszerű okozati igék (A), *mind* a már meglevő és korábban helyesen használt (C) okozást kifejező szótári tételek korlátozás nélküli használata mutatja. Úgy tűnik, a nyelvhasználat restriktív konvencióinak elsajátítása csak később (és látszólag fokozatosan) megy végbe, aminek eredményeképpen a 3. szakaszban fokozatosan eltűnnek a helytelen használatok.

Megjegyzendő, hogy míg a gyermeknyelv fejlődésének fent tárgyalt adatai az okozati igék kéttényezős modelljének keretében — amelyet a II. rész 2. szakaszában körvonalaztunk — szinte magától értetődő interpretációt kapnak, addig az alternatív megközelítési módok számára súlyos problémákat vetnek fel.

Vegyük szemügyre először Lakoff prototípus-megközelítését, amelyet a II. rész 1. szakaszában tárgyaltunk. Röviden: ha az 1. szakaszban a meglevő okozati igék helyes használatát csakugyan a közvetlen okozásnak az a prototípus fogalma irányítja, amelyet a gyermek a tárgyakon való szenzomotoros manipulációkkal kapcsolatos korai tapasztalataiból merít, akkor az okozati SzFSz mögött meghúzódó lexikális szemantikai generalizációnak *szintén* ezen a prototípus-fogalmon kellene alapulnia. Ezért a prototípus-elmélet előrejelzése szerint a) az újszerű okozati igék referenciális használata a prototipikus, közvetlen okozati eseményekre fog korlátozódni, és b) a gyermek a 2. szakaszban továbbra is korlátozottan, csakis a prototipikus, közvetlen okozati eseményekre fogja használni azokat az okozást kifejező tranzitív igéket, amelyeket az 1. szakaszban helyesen használt. Fent megmutattuk azonban (lásd /A/ és /C/), hogy e két előrejelzés egyikét sem igazolják az adatok. Ilyenformán levonhatjuk azt a következtetést, hogy a prototípus-elméletnek – amellett, hogy nem tudja adekvát módon megragadni az okozást kifejező szótári tételek felnőttnyelvi használatának szemantikai tényeit (mint azt a II. rész 1. szakaszában kifejtettük) – azokról a tényekről sem sikerül számot adnia, amelyek a gyermeknyelv fejlődésében az okozati igék elsajátítására jellemzők.

Ami mármost a JP megközelítést illeti, egyáltalán nem világos először is az, hogy hogyan magyarázná az okozati SzFSz kialakulását. E felfogás szerint ugyanis – miután a gyermek az 1. szakaszban egy sor tranzitív és intranzitív igét referenciálisan helyesen használ – feltételezhető, hogy a megfelelő veleszületett egységnyi konceptuális elemek már kioldódtak, és mint SzR-ek az ilyen szótári tételekhez kapcsolódtak. Elsajátíthatta a gyermek továbbá azt is, hogy néhány tranzitív predikátum és bizonyos intranzitív predikátumok között következmény-kapcsolat áll fenn, azaz szótárában egyenként felállíthatott olyan JP-ket, amelyek szótári tételek bizonyos párjait kapcsolják össze, mint például az „X break Y → Y break" (X eltöri Y-t → Y eltörik), vagy „X kill Y → Y dead" (X megöli Y-t → Y halott).

Ám mivel a JP-k pusztán kijelentések a szótári tételek közti implikációs viszonyokról, nincs ami megkülönböztesse az okozati implikációkat hordozó JP-ket azoktól, amelyeknek nem okozati implikációi vannak, mint például az „X marry Y → Y human" (X feleségül veszi Y-t → Y ember) vagy „X grab Y → Y solid" (X megragadja Y-t → Y szilárd). Ezért ha az SzFSz mögött meghúzódó lexikális általánosítás olyan JP-ken alapulna, amelyek kétértékű predikátum terminusokat kapcsolnak egyértékűekhez, akkor az eredményként létrejövő újszerű tranzitív igék közé nemcsak okozati eseményeket kifejező igék tartoznának, hanem olyan valószerűtlen nem okozati igék is, mint az „X human Y" (X emberezi Y-t) vagy az „X solid Y" (X szilárdozza Y-t), amelyek alkalmazhatók *minden* olyan tranzitív eseményre (akár okozati, akár nem), melynek tárgyára az intranzitív predikátum szükségképpen igaz. Ilyen formák azonban nem jelentkeznek a gyermek újszerű szóképzéseiben.

Továbbá:még ha a JP-felfogásnak sikerülne is kidolgoznia valamilyen megoldást az okozati versus nem okozati JP-k megkülönböztetésére, és ezzel valahogyan leküzdeni az imént tárgyalt nehézséget, akkor is megmaradnának azok a további problémák, amelyeket a gyermeknyelv fejlődéséből származó adatok vetnek fel e megközelítés számára. Ha elfogadjuk például, hogy a gyermek korai okozást kifejező szótári tételeinek megfelelő veleszületett egységnyi fogalmak már kioldódtak, és ezeknek az okozati igéknek az 1. szakaszban tapasztalt korrekt referenciális használata mögött álló SzR-ekként szerepelnek, akkor egyáltalán nem volna világos, hogy a 2. szakaszban a gyermek miért kezdi hirtelen hibásan kiterjeszteni ezeket az igéket az okozati szituációknak jóval szélesebb körére, mint amit az igék *veleszületett* SzR-jei megadnak. Márpedig – mint megmutattuk – pontosan ez történik a 2. szakaszban (lásd a fenti /C/ pontot).

Ha elfogadjuk, hogy a gyermek lexikonjában szereplő egyszerű szótári tételek esetében van adat a kompozíciós SzR-ek létezésére, akkor még mindig lehet úgy érvelni, hogy a felnőtt megfelelő szótári reprezentációi mindazonáltal egységnyiek: noha a korai kompozíciós szemantikai struktúrákból erednek, mégsem azokból tevődnek össze. FODOR és munkatársai (1980) csakugyan nyitva hagyják ezt a lehetőséget, de ugyanakkor (anélkül, hogy az irodalmat tárgyalnák) amellett érvelnek, hogy jelenleg nincs olyan adat a gyermeknyelv fejlődéséről, amely alátámasztaná a dekompozíciós SzR-ek létezését.[9]

FODOR (1981) mindazonáltal részletesen kidolgozta az elképzelést, és innátista etológiai interpretációt javasolt arra, amit a „mentális kémia" (például SAVIN, 1973) metafórája jelöl. A

„mentális kémiát" olyan veleszületett mechanizmusként fogja fel, amelynek révén a korai kompozíciós fogalmak létrehoznak (valójában kioldanak) más, később megjelenő, de veleszületett egységnyi fogalmakat. Fodor hangsúlyozza, hogy a „mentális kémia" veleszületett törvényei *nem lehetnek* a logikai kombináció törvényei, mivel a később megjelenő egységnyi fogalmak jelentései nem állnak definíciós viszonyban azokkal a kompozíciós forrásfogalmakkal, amelyekből a gyermeknyelv fejlődése során kialakultak.

Így tehát az a jelentésbeli különbség, amely mondjuk a felnőttnyelv „paint" (fest) okozást kifejező szótári tétele mögött meghúzódó „PAINT" veleszületett egységnyi fogalom és az azt mentálisan kioldó korábbi, kompozíciós forrásfogalom, a „CAUSE TO COVER SURFACE WITH PAINT" (ELŐIDÉZI/OKOZZA, HOGY A FELÜLET BE LEGYEN VONVA FESTÉKKEL) között fennáll, a „mentális kémia" veleszületett törvényeinek segítségével magyarázható. Fodor szerint ezeknek a veleszületett törvényeknek, amelyek a fogalmi fejlődés „... kioldó hierarchiájának struktúráját" alkotják, „... az etológus szempontjából teljesen természetesnek" kell bizonyulniok.

Noha ez a javaslat nyilvánvalóan összeegyeztethető a gyermeknyelv fejlődésének a korai dekompozíciós SzR-ek meglétét bizonyító bármely lehetséges adatával, mégis van benne valami, ami — pontosan evolucionista szemszögből nézve — meglehetősen természetellenes. Arról van szó, hogy az a *fajta* különbség, amely az okozást kifejező szótári tételek jelentése és az e tételek kompozíciós alapjában (vagy, Fodor javaslata értelmében: a tételek okozati, kompozíciós forrásfogalmában) meglevő szemantikai specifikációk között fennáll, sok esetben *kultúra-függő* (és ilyenformán gyakran nyelvspecifikus) mód- és funkció-leírásokat feltételez, olyan leírásokat, amelyek a kulturális fejlődésnek, a társadalmi szokások megváltozásának, a technikai újításoknak stb. függvényei.[10]

Minthogy a felnőttnyelvben az okozást kifejező szótári tételek használatának korlátozása gyakran kultúra-függő, a „mentális kémiára" hivatkozó magyarázat azt implikálja, hogy az elme azon etológiai törvényei, amelyek az ilyen későn fölmerülő lexikális okozati fogalmak szemantikai jellegét meghatározzák, nagymértékben kultúra-függő információt adnak meg *innát módon*. Az a javaslat tehát, hogy a kultúra-függő mód- és funkció-leírásokat feltételező relációs fogalmak egységnyiek és veleszületettek, evolúciós szempontból *prima facie* ugyanabban az értelemben nem plauzibilis, mint az a javaslat, hogy vannak veleszületett egységnyi nominális fogalmak az olyan technikai újításokra, mint az „esernyő" vagy a „trombita" (FODOR, 1981).

Vegyünk most szemügyre néhány olyan — a felnőttek nyelvi intuíciójával kapcsolatos — tényt, amely az okozást kifejező szótári tételek mentális reprezentációjának mindennemű holisztikus megközelítésével szemben szintén a kétténye zős modellt látszanak alátámasztani. Vegyük például a „persuade" (meggyőz/rávesz) okozati igét, amelynek kompozíciós szemantikai alapjelentése a „CAUSE TO INTEND" (ELŐIDÉZI/OKOZZA, HOGY SZÁNDÉKOZZON) volna, a társadalmi kommunikációnak az ezen alapjelentéshez kapcsolódó szótári sztereotípiája pedig úgy adná meg az okozás módját, hogy az verbális érvelést feltételez (vö. /23/, a 403. oldalon). Figyeljük most meg, hogy *jellegüket* tekintve milyen szisztematikusan különböznek az anomália-intuíciók aszerint, hogy mi váltja ki őket, hogy a mondat kontextusa a kompozíciós szemantikai alapjelentést (lásd /25a/), vagy a pragmatikai szótári sztereotípiát (lásd /25b/) sérti-e.

(25a) *John persuaded Mary to leave by kicking her.
(*John meggyőzte M.-t, hogy menjen el, megrúgván őt)

(25b) *John persuaded Mary to leave, but she did not intend to leave.
(*J. meggyőzte M.-t, hogy menjen el, de M. nem szándékozott elmenni)

A (25a)-ban, ahol a mellékmondat a szótári sztereotípiát sérti, az anomális interpretációt nem lehet ugyanabban az értelemben ellentmondásosnak minősíteni, mint a (25b)-ben, ahol a mellékmondat a szemantikai alapjelentés részét sérti. A (25a)-ban

az anomáliának tulajdonképpen egészen más jellege van: ironikus vagy szarkasztikus hatást kelt. A (25b)-ben viszont nincs semmi ironikus: egyszerűen ellentmondásos.

Világos, hogy míg a kéttényezős elmélet – amely elvi különbséget tesz a szótári reprezentáció azon szintjei között, amelyekhez az igei jelentésnek a kontextussal ellentétes részei tartoznak – természetes módon tudja kezelni az anomália-intuíciókban mutatkozó ilyen minőségi különbségeket, addig az alternatív holisztikus modellek erre nem képesek. Vegyük például a JP megközelítést, ahol a „persuade" ige jelentését a „PERSUADE" egységnyi szemantikai predikátum és az ige következményeit megadó JP-k listája reprezentálja. Az elmélet jelenlegi formájában egy ilyen listán az okozás sztereotipikus módját semmi más nem különbözteti meg a sajátos állapotváltozástól, mint az, hogy a kettőnek eltérő sorszáma van az ige JP-inek felsorolásában, és így minőségi státusuk megegyező. Így aztán akármelyiket sérti a kontextus, a várható eredmény egy alapvetően ugyanolyan jellegű szemantikai anomália lesz.

Végezetül vizsgáljunk meg két képzeletbeli példát. Vegyük a „paint" (fest) okozati ige referenciális használatának két olyan, nem valós esetét, amely a) alkalmas a szótári sztereotípiák kultúra-függő természetének bemutatására, és b) további alátámasztást nyújt az okozást kifejező szótári tételek kéttényezős modelljének. Képzeljünk el egy olyan primitív törzsi kultúrát, ahol a törzs tagjai kizárólag arra használnak festéket, hogy bevonják vele a rituális táncokon viselt fagyöngyöket. A fagyöngy-festés sztereotipikus rituális módja ebben a kultúrában az, hogy a gyöngyöt egy vékony fonálra függesztik, és belemártják egy festékkel megtöltött fa tartályba. Jóllehet ezek az emberek mit sem tudnak az ecsetről és az ecset szabványszerű használatáról, mégis furcsa lenne azt mondani, hogy „nem festik a gyöngyeiket" (vö. Fodor példáit a „paint" használatáról, 402. o.).

Szemben a fenti példával, képzeljünk el egy olyan világot, ahol a festést ugyanazon a sztereotipikus módon, és ugyanolyan funkcionális céllal (mondjuk a felület megvédésére) alkalmaznák, mint a mi kultúránkban. Tételezzük fel azonban, hogy ebben a hipotetikus világban a dolgok felszínének mások az abszorbciós tulajdonságai, és ennek következtében a festék – amint fölfestik – azonnal teljesen eltűnik. (A felszín azonban a festés eredményeképpen ellenállóbb lesz.) Vagyis, ebben a világban a festék (sztereotipikus) alkalmazásának eredményeképpen a felszín *nem* lesz bevonva festékkel (azaz nem lesz igaz az angol „paint" ige szemantikai alapjelentésében megadott sajátos állapotváltozás).

Figyeljük meg, hogy szignifikáns mértékben helytelenebb volna, ha *ez utóbbi* eseményt írnánk le „festésként", mint az, ha korábbi példánkban a törzs tagjainak (nem sztereotipikus) gyöngy-festő tevékenysége kapcsán használnánk a „fest" igét. Ez a minőségi különbség az anomália-intuíciók jellegében természetesen annak a ténynek felel meg, hogy amit a kontextus sért, az az egyik esetben a szemantikai alapjelentés része, a másik esetben viszont a kulturális szótári sztereotípia.

Jegyzetek

[1]Konvenció szerint csupa nagybetűvel jelöljük azokat a kifejezéseket, amelyek nem a természetes nyelv szavaira utalnak, hanem az ún. „gondolat nyelvét" (FODOR, 1975) képező absztrakt, propozicionális reprezentációk tartalmát írják le.

[2]Érdemes megfigyelni, hogy ezek a grammatikai relációk – amelyek az angolban a mélystruktúrára jellemzők – a magyarban a felszíni szerkezetben is közvetlenül tükröződnek. A magyarra ugyanis nem jellemzők az *accusativus cum infinitivo*-s szerkezetek, amelyek – minthogy direkt tárgy és tárgyi mellékmondat esetén azonos felszíni formát eredményeznek – a felszíni szerkezetben elfedik azt az óriási különbséget, hogy a direkt tárgyként megjelenő névszó a mögöttes struktúrában az egyik esetben grammatikai viszonyban áll az ige alanyával, a másikban pedig nem.

[3]Azokat az empírikus vizsgálatokat, amelyekre cikkünk támaszkodik, teljes egészében az 1. Függelékben adjuk közre. Itt csak a vizsgálatok eredményeire hivatkozunk.

[4]Az elemi szemantikai primitívek „elmélet-függő" jellegének, valamint e felfogás – a gyermeknyelv fejlődését illető – következményeinek tárgyalását lásd CAREY (1982). BOWERMAN-nál (1982b) nyelvfejlődési evidenciát találunk arra, hogy néhány absztrakt, elemi szemantikai kategória hogyan jön létre a gyermeknél korábbi, más kiterjedésű fogalmi kategóriák alapján, rokon nyelvi formákkal való tapasztalatnak és e formák rendszerezésének eredményeképpen. Ennek további részletezését lásd e cikk II. részének 3. szakaszában.

[5]Újabban számos olyan érvvel találkozhatunk az irodalomban, amely súlyos problémákat vet föl a lexikális szemantika mindenféle prototípus-elméletével szemben. Itt nem fogjuk részletesen tárgyalni ezeket az érveket, de azzal mindenképpen tisztában kell lennünk, hogy az ilyen érvek a relációs terminusok – mint például az okozás – szemantikájára is kiterjeszthetők. Röviden: a prototípus-elmélet esetében az látszik a fő problémának, hogy nincs működőképes kombinációs mechanizmus, amely meg tudná mutatni, hogy a prototípus-fogalmak egymással összekapcsolva hogyan alkotnak komplex jelentésreprezentációkat, amikor az egyes terminusok nagyobb szószerkezeti egységekbe ágyazódnak (például OSHERSON és SMITH, 1981, FODOR, 1981, ARMSTRONG és mts., 1983). Az „elmosódó határok logikájáról" [fuzzy logic] (például ZADEH, 1965, LAKOFF, 1972), amelyet eredetileg erre a célra dolgoztak ki, kiderült, hogy olyan előrejelzéseket nyújt a fogalmi kombinációkról, amelyek ellenkeznek alapvető intuícióinkkal (OSHERSON és SMITH, 1981). További problémát jelent, hogy az olyan nyilvánvalóan definíciós terminusokról, mint például a „páratlan szám", „nagymama", vagy „prímszám" szintén kimutatták, hogy prototipikus reprezentációjuk van, ugyanúgy, mint a Rosch által vizsgált természetes osztályfogalmaknak (lásd ARMSTRONG és mts., 1983, WANNER, 1979, FODOR, 1981).
Ezek az érvek olyan javaslatokhoz vezettek, miszerint a nominális terminusoknak általában kéttényezős reprezentációjuk van: van egy a) szemantikai „mag-jelentésük" (ami például a „nagymama" szó esetében a „szülő anyja"), amely a fogalmi

kombináció alapja, és van egy b) prototípus-struktúrájuk (ami a „nagymama" szó esetében olyan jegyekből áll, mint „fehér haja van", „kicsi", „szemüveges", „vigyáz a gyerekekre" stb.), mely utóbbit a terminus extenziójába tartozó egyes esetek gyakorlati azonosításakor használjuk, mint perceptuális „felismerési rutint" (például OSHERSON és SMITH, 1981, ARMSTRONG és mts., 1983).

[6] Figyeljük meg, hogy a magyarban ezt lehet így mondani. A magyar nyelv a festékkel való felületbevonás különböző típusainak szemantikai terét másképpen osztja meg igéi között, mint az angol.

[7] Ezzel persze nem kívánjuk tagadni, hogy az *egy-egy szótári tételre jellemző sajátos* okozási mód- és funkció-leírások szótári reprezentációinak (amit a későbbiekben „szótári sztereotípiáknak" fogunk nevezni) maguknak lehet prototipikus szerkezetük: így például egy cipővel kalapálni kevésbé prototipikus kalapálás-esemény lehet, mint kalapáccsal kalapálni, pontosan ugyanabban az értelemben, amelyben a pingvin kevésbé prototipikus madár, mint a vörösbegy.

[8] E. CLARK (1982) egy alternatív hipotézist állít fel az újszerű szóképzések eredetére vonatkozóan. Javaslata szerint a gyermekek a kommunikációs kényszer hatására alkotnak új igéket, hogy így „... kitöltsék meglevő lexikonjuk hézagait". Ezen a vonalon úgy próbálja magyarázni azt a tényt, hogy a gyermekek néha új okozati igéket alkotnak ahelyett, hogy a már rendelkezésükre álló megfelelő perifrasztikus kifejezést használnák, hogy náluk is ismertnek feltételezi azokat a jelentésbeli különbségeket, amelyek a felnőttnyelvben a szótári tételek, illetve a perifrasztikus kifejezések eltérő használatát indokolják. Úgy tűnik azonban, hogy az (A) és (B) pontban leírt tények határozottan ellene szólnak egy ilyen alternatívának. Először is: a perifrasztikus és az újszerű szótári formák szinoním (és sok esetben váltakozó, lásd BOWERMAN, 1982a, 2. táblázat) használata /A/ erősen azt sugallja, hogy a gyermek ebben a szakaszban nincs tudatában az alternatív formák közti kontrasztnak. Másodszor: az újszerű okozást kifejező formák (például „come it closer" /jöjjed közelebb/) és a megfelelő, helyes okozati igék (például „bring it closer" /hozd közelebb/) szinoním (és sok esetben váltakozó, lásd BOWERMAN, 1982a, 1. táblázat) használata /B/ azt mutatja, hogy noha a gyermek nyugodtan alkalmazhatná a (készen rendelkezésére álló) helyes formákat, továbbra is szabadon alkot új szavakat. Amennyiben az újszerű okozati igék csakugyan kommunikációs kényszer hatására keletkeznének — mint Clark javasolja — e két tény közül várhatóan egyik sem fordulna elő szisztematikusan.

[9] Fodor és munkatársai kritikai megjegyzései csak a klasszikus DD megközelítésen (amelyet itt az I. rész 1.2. szakaszában tárgyaltunk) alapuló tanulmányokra vonatkoznak, „... amelyek annak kimutatására irányulnak, hogy a fogalmak megtanulása a gyermeknél jellegzetesen a komplex módon elrendezett primitívek összegyűjtését jelenti" (FODOR és mts., 1980). Nem foglalkoztak azonban az e szakaszban tárgyalt evidenciával (ti. az újszerű okozati szóképzéssel), amely — mint érveltünk — a szótári jelentések kialakulásának meglehetősen eltérő felfogását támasztja alá.

[10] Így a „futtat" okozati igének olyan használata korábbi példánkban, amely arra a sztereotípiára utal, hogy a tulajdonos benevezi a lovát egy versenyre, tudást feltéte-

lez egy sor intézményesült kulturális formáról, például a „sportról", „versenyzésről", a „tulajdonos mivoltról", a „fogadásról", a „nyerésről" stb. Azt is meg kell jegyezni, hogy a különböző nyelvek sokszor különböző kulturális sztereotípiákat kapcsolnak ugyanahhoz a kompozíciós alapjelentéshez: az angolban például a „bleed" (a „CAUSE TO BLEED" (ELŐIDÉZI/OKOZZA, HOGY VÉREZZEN) okozást kifejező tranzitív ige használata arra az orvosi sztereotípiára korlátozódik, amikor a seborvos eret vág a betegen, a mai magyar nyelvben viszont a megfelelő okozást kifejező szótári tétel, a „kivéreztet", tipikusan arra a (teljesen eltérő) sztereotípiára korlátozódik, amikor elősegítik – néha például úgy, hogy enyhe nyomást gyakorolnak a seb környékére –, hogy egy sebből vér folyjék.

Egyértelmű példa az okozati igék jelentésének kultúra-függő jellegére a tranzitív „marry" (összeházasít/összead) ige jelentése. Az ige kompozíciós alapjelentése „CAUSE TO BE MARRIED" (ELŐIDÉZI/OKOZZA, HOGY HÁZAS LEGYEN). Az ehhez kapcsolódó szótári sztereotípia tisztán kultúra-függő mód- és funkció-leírásokat tartalmaz a házassági ceremónia jellegét és az ige alanyának személyét (pap, illetve anyakönyvvezető) illetően, amelyek kultúránként, vallásonként (és így gyakran nyelvenként) változnak.

1. FÜGGELÉK

Kísérletek a mondatokba tartozó szavak szubjektív összetartozásáról

(Gergely György, L. A. Gerken, S. M. Jandreau és T. G. Bever)

Bevezetés

Ebben a szakaszban három kísérletről számolunk be. Mindegyik azt vizsgálja, hogy a kísérleti személyek milyen mértékben érzik összetartozónak az egyes mondatokba tartozó szavakat. A kísérleteket két nyelven, angolul és magyarul végeztük el. Az egyes mondatok szavainak szubjektív összetartozását vizsgáló módszer LEVELT-től (1970;1974) származik. Levelt azt tapasztalta, hogy amennyiben az összetartozási ítéleteket Hierarchikus Cluster Elemzésnek vetjük alá, a stimulus mondatokból olyan mondatfa reprezentációkat kapunk, amelyek hasonlítanak azokhoz a strukturális leírásokhoz, amelyeket a nyelvészek e mondatoknak tisztán nyelvészeti alapon adnak. Levelt érvelése szerint ez a módszer mind a felszíni, mind pedig a mögöttes reprezentáció szintjén felfedi a mondatok szintaktikai szerveződését.

Újabban FODOR és munkatársai (1980) amellett szálltak síkra, hogy ugyanez a kísérleti eljárás arra is alkalmazható, hogy segítségével az okozást kifejező szótári tételek dekompozíciós szemantikai reprezentációjának pszichológiai irrelevanciáját kimutassák. Az összetartozási intuíciók természetét illetően a következő két alapvető empirikus előfeltevést fogalmazták meg: a) az olyan szavak, amelyek a felszíni szerkezet szintjén grammatikai viszonyban vannak egymással, de a mondat mögöttes reprezentációjában már nem áll fenn köztük ilyen viszony kisebb mértékű szubjektív összetartozást eredményeznek, mint azok a szavak, amelyek nem mutatnak ilyen „eltolódást" a grammatikai viszonyokban a különböző szintek között, b) az ilyenfajta strukturális elkülönülés nemcsak a mögöttes szintaktikai reprezentáció szintjén van hatással a szubjektív összetartozásra, hanem a szemantikai reprezentáció szintjén is.

A jelen vizsgálat mindkét előfeltevés érvényességét megkérdőjelezi, sőt, eredményeink annak lehetőségét is felvetik, hogy a szubjektív összetartozási ítéletek — melyek ugyan a mondatok fogalmi interpretációjának bizonyos aspektusaira érzékenyek — valójában *nem* tükrözik szisztematikus módon a szavak strukturális elkülönülését a nyelvi reprezentáció különböző szintjein. (Az állításunkat alátámasztó sajátos hipotéziseket és érveket tanulmányunk főrészében közöljük.)

Mivel kísérleteink egy viselkedést mérő módszer természetére vonatkozó empirikus előfeltevések érvényességét vitatják, fontos, hogy a kérdéses kísérleti eljárást úgy alkalmazzuk, hogy összehasonlítható legyen a Fodor és munkatársai által alkalmazott módszerrel. Ezért kísérletünkben és az adatok elemzésében egyaránt szorosan követtük Fodor és munkatársai „Ratings" feladatának paradigmáját.

Fodor és munkatársai kétfajta kritikus összehasonlítást alkalmaztak: a) a kísérleti (Alany — Próba) összehasonlítást, amely a mondat olyan szavait érinti, amelyek a felszíni szerkezet ugyanazon tagmondatában grammatikai viszonyban állnak egymással, de amelyek külön tagmondatokban jelennek meg a mögöttes reprezentáció szintjén, és b) a kontroll összehasonlítást (Alany — Kontroll), amely olyan szavak összetartozását méri, amelyek a mondat felszíni szerkezetének két külön tagmondatában szerepelnek.

Fodor és munkatársai azért állították szembe e két összehasonlítást, mert hipotézisük értelmében az ugyanazon tagmondaton belüli elemek strukturális elkülönülése csak a kísérleti (Alany — Próba) összehasonlítás szavainak szubjektív összetartozására lesz csökkentő hatással. A két külön tagmondatból vett szavak kontroll összehasonlítása (Alany — Kontroll) esetében viszont, ahol a szavak közti strukturális viszony nem változik, nem számíthatunk az összetartozás érdemleges megváltozására. Hogy lehetővé tegyük a két vizsgálat eredményeinek teljesebb összehasonlítását, a kritikus kísérleti összehasonlítások mellett mindig közölni fogjuk a kontroll összehasonlítások eredményeit is, noha a fenti érvelés nem terjeszthető ki a mi kísérleteinkre, hiszen mi vitatjuk a strukturális eltolódás hatására vonatkozó feltételezés érvényességét.

1. Kísérlet („Skálázási" feladat)

Módszer

Személyek

A kísérletben a Columbia Egyetem 24 férfi hallgatója vett részt a kötelező gyakorlati foglalkozás keretében.

Kísérleti anyag

A vizsgált mondatok négy különböző kísérleti típusba tartoztak, melyek mindegyike 7—7 mondatpárt tartalmazott. Ezek alkották a további 21 töltelékmondattal együtt a 49 mondatból álló mondatlistát, amelyet a kísérleti személyek megkaptak. A töltelékmondatok a kísérleti mondatokkal azonos hosszúságú, két tagmondatból álló konstrukciók voltak, amelyek azonban nem tartalmazták a vizsgált szintaktikai, illetve jelentésbeli kontrasztokat. A töltelékmondatokat egyenletes elosztásban, random sorrendben kevertük össze a kísérleti mondatokkal a mondatlista teljes hosszában, hogy a kísérleti személyek nehogy sajátos elvárásokat építsenek ki a kísérleti mondatok szerkezetét illetően. A kísérleti mondattípusok mindegyike 7—7 minimál-párt állít szembe, melyek csupán a vizsgált szintaktikai, vagy jelentésbeli tényező tekintetében különböztek egymástól. A vizsgált kontrasztok részletes leírása cikkünk főrészében található. Itt csak 1—1 minimál-párral fogjuk illusztrálni a különböző kísérleti mondattípusokat. Azokat a kritikus szavakat, amelyeket a kísérleti személyek viszonylagos összetartozásuk szempontjából összehasonlítottak, az „A" (Alany), „P" (Próba), „I" (Ige) és „K" (Kontroll-szó) betűkkel jelöljük a mondatokban.

1. Típus: Perifrasztikus „cause" segédigével alkotott szerkezetek (A) versus a megfelelő okozást kifejező szótári tételek (B). (Az okozati igéket tartalmazó (B) mondatokat Fodor és mts. kísérleti mondataiból vettük (5. lista).)

K A I P

(A) Sitting in his high chair the baby caused the juice in his cup to spill.
(A magas babaszékben ülve a kisbaba előidézte/okozta, hogy a juice kiömöljön a poharából.)

K A I P

(B) Sitting in his high chair the baby spilled the juice in his cup.
(A magas babaszékben ülve a kisbaba kiöntötte a juice-t a poharából.)

2. Típus: „Expect" (számít/elvár) típusú /A/ versus „persuade" (meggyőz/rávesz) típusú /B/ mondatok. (A kísérleti mondatokat Fodor és mts. „expect/persuade" mondataiból vettük (1. lista).)

K A I P

(A) During the stormy Atlantic crossing the captain expected the passengers to remain calm.
(A viharos atlanti-óceáni átkelésnél a kapitány arra számított, hogy az utasok megőrzik nyugalmukat.)

K A I P

(B) During the stormy Atlantic crossing the captain persuaded the passengers to remain calm.
(A viharos atlanti-óceáni átkelésnél a kapitány meggyőzte az utasokat, hogy őrizzék meg a nyugalmukat.)

3. Típus: Határozatlan (A) versus határozott (B) direkt tárgy.

K A I P

(A) Contrary to his father's orders Steve took a plane to New York.
(Apja utasítása ellenére S. felszállt egy New York-i gépre.)

K A I P

(B) Contrary to his father's orders Steve took the plane to New York.
(Apja utasítása ellenére S. felszállt a New York-i gépre.)

4. Típus: Absztrakt (A) versus konkrét (B) direkt tárgy.

A I P K

(A) The young boy grasped the idea easily though it was very abstract.
(A kisfiú könnyen megragadta a gondolatot, noha az nagyon absztrakt volt.)

A I P K

(B) The young boy grasped the pitcher easily though it was very heavy.
(A kisfiú könnyedén megragadta a korsót, noha az nagyon nehéz volt.

Eljárás

Az egyes mondatokat komputeres nyomtatásban külön oldalra írtuk. Mindegyiket 6 szópár követte; ezek megfeleltek a négy tesztszó („A", „P", „I" és „K") lehetséges kombinációinak. A 6 szópárt egy oszlopba írtuk a mondat alá, a lap bal oldalára. A jobb oldalon, az egyes szópárokkal egymagasságban egy-egy 5 pontos differenciál-skála állt. A 6 szópár sorrendjét minden egyes mondat esetében külön randomizáltuk. Az is randomizálva volt, hogy a szópárokon belül az egyes tesztszavakat a bal vagy a jobb oldalra írtuk-e. Így a listák összességét tekintve minden tesztszó egyforma gyakorisággal szerepelt a szópárban bal, illetve jobb oldalon. Továbbá, minden egyes szópár egyforma gyakorisággal szerepelt a tesztmondatot követő 6 lehetséges pozícióban. A kísérleti személyek feladata az volt, hogy egy mondat figyelmes elolvasása után, az azt követő 6 szópárt egyenként, egymástól függetlenül, és csak a mondatban betöltött szerepük szempontjából vegyék szemügyre, és ítéljék meg, mennyire érzik a mondaton belül összetartozónak az egyes szópárok szavait. Ítéletüket az egyes szópárok mellett megjelenő 5 pontos differenciál-skála (melynek fokai a „nagyon erősen összetartozótól" az „alig összetartozóig" terjedtek) megfelelő pontjának megjelölésével közölték. A kísérleti személyeket arra kértük, hogy ítéleteiket első spontán intuíciójukra, ne pedig nyelvtani ismereteikre, a szavak esetleges hangzásbeli hasonlóságára, vagy egyéb tudatos meggondolásra alapozzák. A mondatlista kitöltése kb. 35 percet vett igénybe.

Egy-egy kísérleti személy az egyes mondatoknak vagy az A, vagy a B változatát kapta, de soha nem kapta meg mind a kettőt. Egy adott kísérleti mondattípus 7 mondatpárjából a kísérleti személyek fele 3 A és 4 B változatot kapott, míg a kísérleti személyek másik felének mondatlistáján 4 A és 3 B változat szerepelt. A mondatok sorrendjét minden kísérleti személy esetében külön-külön randomizáltuk. Az esetleges sorrendi hatások kiküszöbölése érdekében az egyes mondattípusok 7—7 mondatát egyenletesen osztottuk el a kísérleti személyek mondatlistáján.

Eredmények

Az adatok elemzését Fodor és munkatársai módszeréhez hasonló módon végeztük el. Az összetartozási ítéletek skálaértékeit a kísérleti személyek egyéni skálahasználati stílusából, illetve a kísérleti mondattípusok egyes mondatainak idioszinkretikus különbségeiből fakadó variabilitás ellensúlyozására átalakítottuk. Annak érdekében, hogy kiiktassuk a differenciál-skála személyekre jellemző használatának különbségeiből eredő variabilitást az egyes mondatok A és B változatainak összehasonlításából, az egyes összetartozási skálaértékeket kivontuk az adott kísérleti személy összes „A—P" és „A—K" ítéleteinek átlagából, és az elemzésben ezeket a különbségértékeket vettük alapul. A kísérleti személyeken alapuló elemzéshez pedig a mondatpárok egyes mondatainak összetartozási skálaértékeit kivontuk az összes kísérleti személynek az adott mondatpár egyes mondataira vonatkozó „A—P" és „A—K" ítéletei átlagából. Az így kapott különbségértékek szolgáltak aztán az A és B típusú kísérleti mondatok által kiváltott szubjektív szóösszetartozási ítéletek viszonylagos mértékét összehasonlító tesztek alapjául a két kritikus szópár — a kísérleti (Alany—Próba) összehasonlítás, és a kontroll (Alany—Kontroll) összehasonlítás esetében.

1. táblázat

1. Típus: Perifrasztikus szerkezetek (A) versus megfelelő okozást kifejező szótári tételek (B).

	Az elemzés típusa	
	Mondatok (n=7)	Személyek (n=24)
A B–A különbségek átlaga a kritikus szópároknál (Alany–Próba)	–,261 t= –1,403 (sz=6) p<,208	–,050 t= –1,791 (sz=23) p<,083
A B–A különbségek átlaga a kontroll szópároknál (Alany–Kontroll)	,108 t= ,962 (sz=6) p<,380	,013 t= ,682 (sz=23) p<,508

Mint azt az 1. táblázatban láthatjuk, a strukturális távolság hatására a vonatkozó hipotézissel ellentétben, az Alany–Próba összehasonlításban nem mutatkozik kisebb szubjektív összetartozás a perifrasztikus „cause" segédigés szerkezetek esetében, mint a megfelelő okozati igéket tartalmazó mondatoknál. Ami azt illeti, a két mondattípus közül még inkább a perifrasztikus mondatok mutatnak némileg erősebb szubjektív összetartozást a kritikus főnevek között.

2. táblázat

2. Típus: „Expect" (számít/elvár) típusú (A) versus „persuade" (meggyőz/rávesz) típusú (B) mondatok.

	Az elemzés típusa	
	Mondatok (n=7)	Személyek (n=24)
A B–A különbségek átlaga a kritikus szópároknál (Alany–Próba)	,251 t= 1,646 (sz=6) p<,075 (1 oldalú)	,038 t= 1,216 (sz=23) p<,118 (1 oldalú)
A B–A különbségek átlaga a kontroll szópároknál (Alany–Kontroll)	,108 t= ,873 (sz=6) p<,42	,016 t= ,665 (sz=23) p<,48

Mint azt a 2. táblázat mutatja, a „persuade" típusú mondatoknál tendenciaszerűen erősebb összetartozás jelentkezik a kritikus összehasonlításban, mint az „expect" típusú mondatoknál. Ez az eredmény lényegileg megismétli Fodor és munkatársai hasonló eredményét, noha a jelen kísérlet esetében a különbségek nem érik el a konvencionálisan elfogadott szignifikancia szintet. Ennek oka valószínűleg az, hogy a mi vizsgálatunkban a kísérleti személyek száma jóval alacsonyabb volt (n=24), mint Fodor és munkatársai megfelelő kísérletében, amelyben 60 kísérleti személy vett

részt. Hogy biztosak lehessünk afelől, hogy a két kísérlet valóban ugyanazt a hatást mutatja ki, az adatokat új elemzésnek vetettük alá, kihagyván közülük az olyan szélsőséges skálaértékeket, amelyek a kísérleti személyek e mondattípusra adott ítéleteinek átlagától két szórásnál nagyobb mértékben eltértek. Az ilyen extrém értékek az ítéletek 3%-ánál kevesebbet tettek ki. Az adatoknak ily módon történő leszűkítése egyértelműen szignifikáns különbségeket eredményezett mind a mondat-szempontú ($t=2{,}54$, $p<{,}022$; 1 oldalú), mind pedig a személyszempontú ($t=2{,}32$, $p<{,}014$; 1 oldalú) elemzésnél.

3. táblázat

3. Típus: Határozatlan (A) versus határozott (B) direkt tárgy.

	Az elemzés típusa	
	Mondatok (n=7)	Személyek (n=24)
A B–A különbségek átlaga a kritikus szópároknál (Alany–Próba)	,308 t=2,434 (sz=6) p<,03 (1 oldalú)	,120 t=2,423 (sz=23) p<,01 (1 oldalú)
A B–A különbségek átlaga a kontroll szópároknál (Alany–Kontroll)	–,025 t= –,132 (sz=6) p<,90	,008 t= ,164 (sz=23) p<,88

Mint az a 3. táblázaton látható, a határozott tárgyú mondatoknál szignifikánsan erősebb alany–tárgy összetartozást tapasztalhatunk, mint a határozatlan tárgyú mondatoknál.

4. táblázat

4. Típus: Absztrakt (A) versus konkrét (B) direkt tárgy.

	Az elemzés típusa	
	Mondatok (n=7)	Személyek (n=24)
A B–A különbségek átlaga a kritikus szópároknál (Alany–Próba)	,430 t= 1,810 (sz=6) p<,06 (1 oldalú)	,458 t= 4,068 (sz=23) p<,0004 (1 oldalú)
A B–A különbségek átlaga a kontroll szópároknál (Alany–Kontroll)	,037 t= ,160 (sz=6) p<,872	,031 t= ,262 (sz=23) p<,791

A 4. táblázat azt mutatja, hogy erősebb szubjektív összetartozáshoz vezetnek azok a mondatok, amelyekben a tárgy konkrét, mint a nekik megfelelő, de absztrakt tárgyat tartalmazó mondatok.

2. Kísérlet (Rangsorolási feladat)

Módszer

Személyek

A kísérletben a Columbia Egyetem 11 hallgatója (8 férfi és 3 nő) vett rész, a kötelező gyakorlati foglalkozás keretében.

Kísérleti anyag

A kísérletben 12 szerkezetileg analóg („eltolódást" nem mutató) „persuade" típusú igét vizsgáltunk. Az igéket két fő kísérleti csoportba soroltuk, aszerint, hogy milyen erősségű „intencionális interakciót" feltételeznek az általuk alkotott mondatok FI-jének alanya és tárgya között. (Vö. cikkünk 393. oldalával.) A 6 „Erős" intencionális interakciót kifejező ige a „make" (rábír), „get" (rávesz), „convince" (meggyőz), „persuade" (rábeszél/meggyőz), „coax" (csábít/rábeszél) és „cajole" (hízelegve rábeszél) volt, a 6 „Gyenge" intencionális interakciót kifejező ige pedig a „encourage" (felbátorít), „advise" (tanácsol), „ask" (kér), „allow" (enged/hagy), „let" (hagy) és „permit" (engedélyez) volt. (A „Gyenge" csoporton belül két további alcsoportot különböztethetünk meg: a) a 3 „megengedő" igét (allow, let, permit), amelyeknél a tárgy intencionális állapota konstansnak van feltételezve (=alacsony intencionális interakció), és b) a további 3 „Gyenge" igét (encourage, advise, ask), amelyek nem hordoznak információt a tárgy intencionális állapotát illetően (= közepes intencionális interakció).

Mind a 12 igét behelyettesítettük 5 különböző mondatkeret mindegyikébe. A mondatkeretek abban különböztek, hogy a beágyazott tagmondatuk által kifejezett tevékenység tipikusan kívánatos (2 „pozitív" mondatkeret), tipikusan nem kívánatos (2 „negatív" mondatkeret), illetve semleges (1 „semleges" mondatkeret) volt. A „pozitív" mondatkeretre példa: „*John... Mary* to accept the prize-money that she won." (= J. ... M.-t, hogy elfogadja a pénzjutalmat, amelyet megnyert.) A „negatív" mondatkeretre példa: „*Steve ... Neil* to clean the toilet." (= S. ... N.-t, hogy kipucolja a W.C.-t.) A „semleges" mondatkeret pedig ez volt: „*Tom ... Jim* to buy a newspaper." (= T. ... J.-t, hogy vegyen újságot.)

Azért használtunk ilyen különböző mondatkereteket, hogy ezzel semlegesítsük azt az információt, amellyel a mondatkontextus járul hozzá a tesztelt mondatok FI-jéhez. Így lehetővé vált, hogy aránylag tisztán — a mondatkontextusok hatásától függetlenül — mérjük azt a hatást, amelyet a kísérleti igéknek az FI-hez való viszonylagos hozzájárulása gyakorol a szubjektív összetartozásra.

Ily módon 5 különböző, 12—12 mondatból álló mondatsort hoztunk létre. A mondatokat 7,5 x 12,5 cm-es jegyzetkártyákra gépeltük. A tesztelt igék alanyát és tárgyát — amelyek közti viszonylagos összetartozásról kellett a kísérleti személyeknek ítéletet alkotniok — aláhúztuk a mondatokban.

Eljárás

A kísérleti személyeket arra kértük, hogy ötször egymás után (az öt különböző mondatkeret mindegyikével egyszer) rangsorolják a 12 igét tartalmazó 12 mondatot, aszerint, hogy milyen mértékben érzik összetartozónak a mondatok (aláhúzott) alanyát és tárgyát. Ily módon a kísérleti személyek mind az 5 mondatsor 12—12 mondatát rangsorolták, mindegyiket azonosítván az 1-től (= „legerősebben összetartozó") 12-ig (= „legkevésbé összetartozó") terjedő skála valamely értékével. Az 5 különböző mondatkeretnek megfelelő mondatsor sorrendjét minden kísérleti személy számára külön randomizáltuk, és az egyes mondatsorokon belüli 12 mondat sorrendje ugyancsak külön volt randomizálva minden kísérleti személy esetében. A kísérleti személyeket arra kértük, hogy a mondatok rangsorolását spontán intuícióik alapján végezzék el.

5. táblázat

Az alany–tárgy összetartozás viszonylagos mértékének egyéni és csoportos rangsorolási átlagai az „Erős" és „Gyenge" intencionális interakciót kifejező igék esetében

„Erős" igék (n=6)			„Gyenge" igék (n=6)			
Egyéni átlagok		Csoport átlag	Egyéni átlagok		Alcsoport átlagok	Csoport átlag
make (rábír):	3,93		encourage (felbátorít):	6,53	További	
get (rávesz):	4,58		advise (tanácsol):	7,04	„Gyenge" igék:	
convince (meggyőz):	4,70		ask (kér):	7,07	6,88	
persuade (rábeszél, meggyőz):	4,91	4,90				8,15
coax (csábít, rábeszél):	5,53		allow (enged, hagy):	9,32		
cajole (hízelegve rábeszél):	5,73		let (hagy):	9,44	„Megengedő"	
			permit (engedélyez):	9,59	9,43	

(1 = „legerősebben összetartozó", 12 = „legkevésbé összetartozó")

6. táblázat

A különböző igecsoportokra jellemző alany—tárgy összetartozás mértéke közti különbségek páronkénti összehasonlításai

(i) „Erős" (n=6) versus „Gyenge" (n=6) igék:

3,25
t= −5,13 (sz=10)
p<,0005

(ii) „Erős" (n=6) versus „megengedő" „Gyenge" (n=3) igék:

−4,53
t= −11,45 (sz=7)
p<,0001

(iii) „Erős" (n=6) versus további „Gyenge" (n=3) igék:

−1,98
t= −4,84 (sz=7)
p<,002

(iv) További „Gyenge" (n=3) versus „megengedő" „Gyenge" (n=3) igék:

−2,55
t= −13,80 (sz=4)
p<,0002

Eredmények

A 11 kísérleti személy a 12 vizsgált ige mindegyikénél 5 alkalommal alkotott ítéletet az alany—tárgy összetartozás viszonylagos mértékéről. Kiszámítottuk az egyes kísérleti személyektől származó 5 ítélet átlagainak átlagát mind a 12 igére vonatkozóan. Az egyes igéknek így kapott besorolási átlagait az 5. táblázat foglalja össze. Az 5. táblázatban ezen kívül a különböző igecsoportok besorolási átlagai is láthatók. A 6. táblázatban pedig a különböző igecsoportokra jellemző viszonylagos alany—tárgy összetartozás mértékét összevető páronkénti összehasonlítások eredményeit közöljük.

Az eredmények egyértelműen alátámasztják hipotézisünket (lásd cikkünk 393. oldalán), mely szerint a szubjektív összetartozás mértéke tükrözi a mondatok FI-jében az alany és a tárgy között fennálló „intencionális interakció" viszonylagos erősségét. Így az „Erős" csoport igéi, melyek magas fokú intencionális interakciót fejeznek ki, szignifikánsan nagyobb alany — tárgy összetartozást mutatnak, mint a „Gyenge" csoport igéi (6. táblázat /i/). A „Gyenge" csoporton belül a „megengedő" igék — mint azt előre jeleztük — kisebb összetartozást mutatnak mint a további 3 „Gyenge" csoportbeli ige (6. táblázat /iv/). Mindazonáltal, az „Erős" és „Gyenge" csoportbeli igék közötti különbség nem tulajdonítható teljes egészében a „Gyenge" csoport „megengedő" igéit jellemző igen alacsony összetartozási értékeknek, mivel az „Erős" csoport igéi — ahogyan azt a 6. táblázat külön összehasonlításai (/ii/ és /iii/) mutatják — külön-külön véve is szignifikánsan erősebb összetartozást mutatnak, mint a „Gyenge" csoport két alcsoportja.

Figyeljük meg, hogy a fenti különbségek egyike sem előrejelezhető a strukturális távolság hatására vonatkozó előfeltevés alapján, hiszen mind a 12 ige szerkezeti szempontból analóg, strukturális „eltolódást" nem mutató, „persuade" típusú ige.

3. Kísérlet (skálázásos feladat)

Módszer

Személyek

A kísérletben 24 férfi, magyar anyanyelvű budapesti főiskolai hallgató vett részt.

Kísérleti anyag

A 3. kísérletben a kísérleti személyek egy 40 mondatból álló mondatlistát kaptak. A két kísérleti mondattípus 10—10 mondatból állt. A mondatlisták további 20 mondata töltelékmondat volt. A töltelékmondatok hossza itt is megegyezett a kísérleti mondatok hosszával. A töltelékmondatok két tagmondatból álló szerkezetek voltak, amelyek azonban nem foglalták magukban a vizsgált jelentésbeli kontrasztot (azaz, a közvetlen versus közvetett okozást). A töltelékmondatokat itt is egyenletes elosztásban, random sorrendben kevertük össze a kísérleti mondatokkal a mondatlista teljes hosszában, hogy a kísérleti személyek nehogy sajátos elvárásokat építsenek ki a kísérleti mondattípusok jellegét illetően.

1. Típus: „Közvetlen" okozást kifejező, műveltető igékkel képzett magyar mondatok (képző: „-at/-et", vagy „-tat/-tet" /A/ versus megfelelő — nem okozást kifejező — transitív igékkel képzett mondatok /B/.

A I P K

(A) A részeg teljes erővel döngette az ajtót, de a házból senki sem jött ki.

A I P K

(B) A részeg teljes erővel rugdosta az ajtót, de a házból senki sem jött ki.

2. Típus: „Közvetett" okozást kifejező, műveltető igékkel képzett magyar mondatok (képző: „at/-et", vagy „-tat/-tet") /A/ versus megfelelő — nem okozást kifejező — transitív igékkel képzett mondatok /B/.

K A I P

(A) Hiába volt ez az utolsó tanítási nap, a dühös magyartanár egész órán át íratta a diákokat.

K A I P

(B) Hiába volt ez az utolsó tanítási nap, a dühös magyartanár egész órán át verte a diákokat.

Eljárás

A kísérleti eljárás megegyezett az 1. Kísérletben alkalmazott eljárással (lásd 418. old.). Egy adott kísérleti személy egy kísérleti mondatnak mindig vagy az A, vagy a B változatát kapta, de sohasem kapta meg mindkettőt. Minden kísérleti személy egyenlő számú A, illetve B változatot látott a kísérleti mondatokból. Az esetleges sorrendi hatások elkerülése végett mindkét kísérleti mondattípus mondatai egyenletesen voltak elosztva a mondatlista teljes hosszában. A mondatok sorrendjét külön randomizáltuk minden egyes kísérleti személynél.

Eredmények

Az adatok feldolgozásának módszere megegyezett az 1. Kísérletben alkalmazott eljárással (lásd 418. old.).

7. táblázat

1. Típus: „Közvetlen" okozást kifejező, műveltető igékkel képzett magyar mondatok /A/ versus megfelelő – nem okozást kifejező – tranzitív igékkel képzett mondatok /B/.

	Az elemzés típusa	
	Mondatok (n=10)	Személyek (n=24)
A B–A különbségek átlaga a kritikus szópároknál (Alany–Próba)	–,19 t= –2,54 (sz=9) p<,016 (1 oldalú)	–,06 t= –1,73 (sz=23) p<,0,49 (1 oldalú)
A B–A különbségek átlaga a kontroll szópároknál (Alany–Kontroll)	–,04 t= –,23 (sz=9) p<,824	–,04 t= –,63 (sz=23) p<,534

Mint azt a 7. táblázat mutatja, a magyar műveltető igékkel képzett *közvetlen* okozást kifejező mondatok /A/ szignifikánsan erősebb szubjektív összetartozást eredményeznek a kritikus (Alany–Tárgy) összehasonlításnál, mint a megfelelő – nem okozást kifejező – kontroll igékkel alkotott mondatok /B/.

8. táblázat

2. Típus: „Közvetett" okozást kifejező, műveltető igékkel képzett magyar mondatok /A/ versus megfelelő – nem okozást kifejező – tranzitív igékkel képzett mondatok /B/.

	Az elemzés típusa	
	Mondatok (n=10)	Személyek (n=24)
A B–A különbségek átlaga a kritikus szópároknál (Alany–Próba)	,21 t= 2,00 (sz=9) p<,038 (1 oldalú)	,17 t= 1,57 (sz=23) p<,065 (1 oldalú)
A B–A különbségek átlaga a kontroll szópároknál (Alany–Kontroll)	,12 t= ,67 (sz=9) p<,525	,12 t= ,96 (sz=23) p<,35

A 8. táblázat szerint a magyar műveltető igékkel képzett *közvetett* okozást kifejező mondatoknál a szubjektív összetartozás foka kisebb a kritikus (Alany–Tárgy) összehasonlításban, mint a megfelelő – nem okozást kifejező – tranzitív igékkel képzett kontroll mondatok esetében.

Megbeszélés

Noha a kísérleteinkben alkalmazott viszonylag kis számú kísérleti személy és kísérleti mondat miatt eredményeink egy része csak megközelíti a konvencionális szignifikancia szintet, az adatok egyértelműen alátámasztani látszanak alábbi következtetéseinket.

A perifrasztikus szerkezeteket a megfelelő okozati igékkel összehasonlító kísérletünk eredménye (1. táblázat) először is egyértelműen ellentmond LEVELT (1970;1974), illetve FODOR és mts. (1980) előfeltevésének, mely szerint a strukturális távolság hatást gyakorol az összetartozási ítéletekre. Kísérletünkben az összehasonlított szerkezetek jelentésükben megfeleltek egymásnak, a kritikus főnevek strukturális távolságában azonban egyértelmű eltérést mutattak mind a felszíni, mind pedig a szintaktikai mélystruktúra reprezentációs szintjén. Ennek ellenére a szubjektív összetartozásban nem volt tapasztalható ennek megfelelő különbség a két szerkezet között.

Ez az eredmény ugyanakkor megfelel alternatív hipotézisünknek, mely szerint az összetartozási ítéletek alapjául szolgáló reprezentációs szint a mondatok *fogalmi interpretációja* (FI-je), s nem a mondatok felszíni, illetve mély szintaktikai szerkezete. (Érvelésünk szerint ugyanis a szóösszetartozási feladatban az okozást kifejező szótári tételek és a megfelelő perifrasztikus szerkezetek azonos FI-t kapnak (lásd cikkünk 398. oldalát.)

További kísérleti eredményeink pozitív evidenciát szolgáltatnak alternatív hipotézisünk alátámasztásához. Minden esetben szintaktikailag analóg szerkezeteket hasonlítottunk össze a szubjektív összetartozás szempontjából. Ezért az összetartozás mértékére gyakorolt különböző hatások — melyeket kísérleteinkben kimutattunk — nem előrejelezhetők a szintaktikai reprezentáció különböző szintjein fennálló strukturális eltolódás alapján. Továbbá, az FI azon aspektusai, melyekről kimutattuk, hogy befolyásolják az összetartozás fokát (így például a jelölt entitások határozott /3. táblázat/, illetve konkrét /4. táblázat/ volta, a köztük fennálló „intencionális interakció" viszonylagos erőssége (6. táblázat), az okozás közvetlen, illetve közvetett jellege /7. és 8. táblázat/), a szemantikai struktúra szintjén sem értelmezhetők plauzibilis módon az elemek strukturális távolságában mutatkozó különbségekként.

Így az a tény, hogy a szubjektív szóösszetartozás összes vizsgált esete az FI hatását látszik igazolni, megkérdőjelezi azt a mind Levelt, mind Fodor és mts. által elfogadott alapvető előfeltevést, mely szerint az összetartozási intuíciók tükrözik a mondatok összetevőinek szintaktikai szerkezetét. Sőt, eredményeink alapján lehetségesnek tűnik, hogy az összetartozási intuíciók csupán annyiban fedik fel a szintaktikai szerkezetet, amennyiben ez utóbbi az FI-t tükrözi. A következőkben amellett fogunk érvelni, hogy a fenti interpretáció összeegyeztethető a szubjektív összetartozásról szóló eredeti vizsgálatok eredményeivel is.

Az FI hipotézis és a szintaktikai struktúra hipotézis között világos különbség áll fenn abban a tekintetben, hogy milyen előrejelzést adnak egy Alany — Ige — Tárgy (SVO) szekvencia — összetartozási ítéleteken alapuló — szubjektív mondatszerkezetének jellegére vonatkozóan. A szintaktikai mondatszerkezet egyértelműen S(VO) csoportosítást ír elő. Az FI szempontjából nézve viszont egy tranzitív igét egyaránt lehet úgy tekinteni, mint ami az alany tevékenységét fejezi ki, illetve úgy, mint ami a tárgyra ható cselekvést fejezi ki. Ez meghatározatlanul hagyja, hogy egy SVO szekvencia az összetartozási ítéletek alapján SV(O), vagy pedig S(VO) csoportosítást kap-e. Mint az Levelt adataiból kiderül, a szubjektív mondatszerkezetek hol SV(O) csoportosítást, hol pedig S(VO) csoportosítást mutatnak, ami nyilvánvalóan előnyben részesíti az FI hipotézist a szintaktikai struktúra hipotézissel szemben.

Más kísérletek, amelyek a Levelt-féle szóösszetartozási feladattal rokon módszerekkel vizsgálták a szubjektív mondatszerkezeteket, szintén a fenti következtetést látszanak alátámasztani. MARTIN (1970) például (megismételve BOND és GRAY, 1973, által) szócsoportosítási módszert alkalmazott, és azt tapasztalta, hogy a kísérleti személyek az SVO szekvenciákat hol SV(O), hol pedig S(VO) csoportba sorolták, attól függően, hogy az alanyi szócsoport, vagy a tárgyi szócsoport volt a hosszabb. Hasonló eredményre jutottak MARTIN és munkatársai (1971) is, akik a kísérleti személyeket arra kérték, hogy a mondatok szavait fonológiai egységekre bontsák fel.

Ezek a vizsgálatok kimutatják, hogy az FI aspektusai mellett olyan felszíni tényezők is befolyásolják a szubjektív összetartozást, mint a viszonylagos hosszúság, vagy a fonológiai kontúr. Martin és munkatársai szerint például „... lehetséges, hogy a felszíni szerkezetre vonatkozó döntések

nem direkt intuíció termékei, hanem szemantikai és fonológiai meggondolásokból kikövetkeztetettek".

WEISBERG (1971), aki módszerével a szavak mondaton belüli asszociatív erejét mérte, olyan eredményekre jutott, amelyek szintén ellentmondanak egy tisztán szintaktikai hipotézisnek (ugyanakkor könnyen összeegyeztethetők az FI hipotézissel). Weisberg kísérleti személyei a kísérleti mondat elolvasása után egyenként megkapták a mondat egyes szavait, és az volt a feladatuk, hogy mindegyikhez asszociálják a kísérleti mondatból először eszükbe jutó szót. Weisberg azt tapasztalta, hogy SVO szerkezetű mondatok esetében az igék alanyra vonatkozó szelekciós restrikcióinak megszegése az SV összetartozás csökkenéséhez és a VO összetartozás növekedéséhez vezetett, míg az igék tárgyra vonatkozó szelekciós restrikcióinak megszegése az ellenkező hatást eredményezte. Ennek alapján Weisberg úgy érvelt, hogy egy mondat szavainak asszociációs összetartozása „...a mondat tárolt szemantikai interpretációjára épül", és a szintaktikai „...struktúra elsősorban arra szolgál, hogy irányítsa a kísérleti személy által adott interpretációt".

A szintaktikai struktúra hipotézisnek ellentmond továbbá az a tény is, hogy a szubjektív mondatszerkezetekben gyakran nem jelenik meg a tagmondatokon belüli hierarchikus szerveződés. MARTIN (1970) például azt találta, hogy „...a módosító tagmondat (névmás, Ige, Határozó) belső szerveződését nagyfokú variabilitás jellemzi, beleértve olyan eseteket is, ahol a Névmás, az Ige és a Határozószó egyenlő mértékben kötődik egymáshoz, és így trinális struktúrát hoz létre".

LEVELT (1970) amellett is érvelt, hogy az összetartozási intuíciók érzékenyek a szintaktikai mélystruktúrára. Az az evidencia azonban, amelyen érve alapul, megint csak plauzibilis módon magyarázható az FI hipotézis keretében. Levelt azt tapasztalta, hogy az olyan mondatok, amelyekben ún. szótári „hézag" van, hasonló összetartozási ítéleteket eredményeznek, mint a megfelelő mondatok, amelyekben a szótári „hézag" helyén lexikai elem szerepel. Így például az alábbi két mondatra a szóösszetartozási ítéletek alapján felállítható legjobb hierarchikus reprezentációk azonosak lesznek, amennyiben az (a) mondatban feltételezzük egy rejtett „eszik" ige jelenlétét a „Péter" és a „körtét" szavak mellett.

(a) János almát eszik, Péter pedig körtét.
(b) János almát eszik, Péter pedig körtét eszik.

Levelt ezt úgy értelmezte, mint a mondatok mögöttes szintaktikai struktúrájának pszichológiai realitására utaló evidenciát. A jelenség azonban nyilvánvalóan értelmezhető úgy is, mint ami a mondat FI-jének szintjén fennálló fogalmi viszonylatok hatását mutatja ki olyan esetben, amikor azok nem tükröződnek közvetlenül a mondat felszíni szerkezetében.

Mindezek után felmerül a kérdés, hogy vajon önmagában véve a szintaktikai struktúrának van-e egyáltalán hatása az összetartozási intuíciókra. Ennek megválaszolása szempontjából közvetlenül releváns 1. Kísérletünk, amelyben okozati igékkel képzett mondatokat vetettünk össze megfelelő, okozást kifejező perifrasztikus mondatokkal. Ebben a kísérletben ti. a két összehasonlított szerkezet jelentésében ugyan megfelelt egymásnak, a kritikus főnevek strukturális távolságát illetően azonban a kettő egyértelműen különbözött. Azt a tényt, hogy ebben a kritikus esetben nem mutatkozott megfelelő különbség az összetartozás mértékében, kiegészítik azok a további eredményeink, amelyekben kimutattuk, hogy szintaktikailag megegyező szerkezeteknél az FI bizonyos aspektusainak különbségei igenis megváltoztatják a szubjektív összetartozást. Minden olyan esetben továbbá, amelyben Fodor és munkatársai a strukturális távolságnak az összetartozási ítéletekre gyakorolt hatásáról számoltak be, lehetséges volt egy olyan alternatív magyarázat, amely e hatásokat az FI-nek — a tesztelt strukturális tényezőkkel korreláló — szisztematikus különbségeire vezette vissza (ld. cikkünk 389. kk. oldalát).

Ám, hogy a szóösszetartozási intuíciókat egyáltalán befolyásolják-e tisztán szintaktikai tényezők, azt igazában csak további alapos vizsgálatok után lehet majd egyértelműen eldönteni. Mint azt Levelt mondotta: »...jóval többet kell még megtudnunk e módszer „face validitásról".«

Eredményeink alapján annyi mindenesetre világos, hogy az összetartozási intuíciókat nem lehet kritikátlanul strukturális evidenciának elfogadni. Ezért e módszer alkalmazása a pszichológiailag reális mondatszerkezetek „felfedezésére" (vagy a grammatikai képesség mérésére afázia vizsgálatokban) ugyanannyira indokolatlannak tűnik, mint alkalmazása a kompozíciós szemantikai elméletek megcáfolására.

2. FÜGGELÉK

Példák az okozást kifejező szótári tételek használatának kiterjesztésére olyan esetekre a 2. életkori szakaszban, amikor perifrasztikus szerkezetek jelentését kell kódolni (BOWERMAN, 1982a, 2. táblázat; személyes közlés).

Christy:

1. (3;1) How come it works better to *slip me down* if I have on long pants?
(Hogy lehet, hogy jobban lehet lecsúsztatni engem, ha hosszú nadrág van rajtam?)

(Azután mondta, hogy hosszú nadrágban lecsúszott a csúzdán. Korábban megpróbálta sortban, de úgy nem ment, a bőre a csúzdához tapadt. M. megmondta neki, hogy hosszú nadrágban kellene megpróbálnia.)

2. (3;4) M: Your point's gone away.
(Már nem áll föl a hajad.)

C: The water doesn't *stand it up.*
(A víz nem állítja föl.)

(Akkor mondta, amikor M. éppen öblítette a haját. Közvetlenül előtte M. összefogta C. haját a feje tetején, és a szappanos haj magától úgy maradt. Öblítéskor a víz kimosta a szappant. C. megállapítása mögött implicite az az elképzelés látszik meghúzódni, hogy a szappan viszont igenis „fölállította" („stand it up") a haját.)

3. (3;10) She's growing. She's *growing* her feet. Her feet are growing.
(Növekszik. Növeszti a lábát. A lába nő.)

(C. itt E. lábára utal, miután arról folyt a beszélgetés, hogy hogy lehet az, hogy C. régi cipője még mindig túl nagy E.-nek.)

4. (3;8) You *put me forward.* You *put me forward* a little bit.
(Előre teszel engem. Előre teszel engem egy egész kicsit.)

(C. az autó ülésén ül, és az autó egy kicsit meglódul, amikor M. elindítja. „Put me forward" (előre teszel engem/=make me go forward) előidézed, hogy előbbre kerüljek.)

5. (3;9) Yeah, but it'll only *take* her that much high.
(Igen, de csak olyan magasra teszi föl.)

(=make her go that much high/előidézi, hogy ilyen magasra kerüljön föl/ C. vitatkozik, hogy felülhessen a rugós hintalóra E.-vel, aki már rajta lovagol. C. E.-nél magasabbra akar ugratni.)

6. (4;0) The machine might *put him away.*
(A gép még elrakhatja.)

(=make him go away /előidézi, hogy elmenjen/ C. a „Kangaroo Kapitányt" nézi a TV-n. A történet egy varázsgépről szól, amely egy időre eltüntette Kangaroo kapitányt; C. most arra utal, hogy ugyanez megtörténhet Mr. Greenjeans-szel is.)

7. (5;2) I can stand on that so I won't slip. It *slips me.*
(Meg tudok állni rajta úgy, hogy nem csúszom le. De /ez/ lecsúsztat.)

(C. egyensúlyozni próbál ágyának fakeretén, de folyton lecsúszik.)

8. (5;4) But while they were doing it, they *dropped* it. They were too heavy.
(De mialatt ezt csinálták, leejtették. Túl nehezek voltak.)

(Utalás egy madáretetőre, amely leesett. „doing it" /ezt csinálták/=ettek. „dropped it" /leejtették/=made it drop/fall/ előidézték, hogy leessen, „leesették"/.)

9. (5;8) It's not worse. But the airplane's *keeping* it.
(Nem rosszabbodott. De a repülőgép tartja.)

(Arról van szó, hogy C.-nek fájt a gyomra, mielőtt felszálltak a repülőgépre. Most, repülés közben a gép /a repülés/ miatt tovább fáj a gyomra.)

Eva:

10. (2;1) Christy *drop* a boy out my bucket.
(C. kiejtett egy fiút a vödrömből.)

(Miután C. véletlenül fölrúgta E. vödrét, és kiesett belőle E. egyik „fiúja" /fababája/.)

11. (3;4) What *takes it out?*
(Mi veszi ki?)

(Miután E. rángatja a kulcsot az ajtóban, nem tudja kivenni. „takes it out" /kiveszi/ = makes it come out /előidézi, hogy kijöjjön/.)

12. (4;2) I got it in another hole and *took it out.*
(Bejuttattam egy másik lyukba és kivettem.)

(Azt az ügyességi játékot játszván, amelyben egy pici golyót kell lyukba juttatni. „took it out" /kivettem/= make it come out/got it out/előidéztem, hogy kijöjjön/kijuttattam; mivel a golyóhoz kézzel nem lehet hozzáférni.)

13. (4;6) Keep doing it the way that *takes it down.*
(Folytasd úgy, ahogy leviszi.)

(M.-nek egyéb olyan utasítások után, amelyek arra irányulnak, hogy szeretné, ha M. a nap folyamán később visszacsavarná a spirálfüzet spiráljét az eredeti helyére /miután korábban kicsavarták úgy, hogy most kiáll a füzet tetejénél/.=keep twisting it until it goes down/csavard tovább, amíg le nem megy/.)

Jamie:

14. (5;0) It *brings* your wishes true.
(Valóra hozza a kívánságaidat.)

(=makes your wishes come true/valóra váltja a kívánságaidat/. Miután M. megkérdezte tőle, hogy mit csinál a varázsköve.)

Irodalom

AKMAJIAN, A., HENY, F., 1975, *An introduction to the principles of transformational syntax,* MIT Press, Cambridge, Mass.

ARMSTRONG, S. L., GLEITMAN, L., GLEITMAN, H., 1983, What some concepts might not be, *Cognition, 13.*

BARTLETT, E. J., 1976, Sizing things up: The acquisition of meaning of dimensional adjectives, *Journal of Child Language, 3.*

BENDIX, E. H., 1966, *Componential analysis of general vocabulary: The semantic structure of a set of verbs in English, Hindi and Japanese,* Mouton Publishers, The Hague.

BERKO, J., 1958, The child's learning of English morphology, *Word, 14.*

BIERWISCH, M., 1967, Some semantic universals of German adjectivals, *Foundations of Language, 3.*

BIERWISCH, M., 1970, Semantics, In: LYONS, J., (ed.), *New Horizons in linguistics,* Penguin Books Ltd.

BIERWISCH, M., 1981, Basic issues in the development of word meanings, In: DEUTSCH, W. (ed.), *The child's construction of language,* Academic Press, London.

BOND, Z. S., GRAY, J., 1973, Subjective phrase structure: An empirical investigation, *Journal of Psycholinguistic Research, 2.*

BOWERMAN, M., 1974, Learning the structure of causative verbs: a study in the relationship of cognitive, semantic and syntactic development, *Papers and Reports on Child Language Development* (Stanford University, Department of Linguistics), *8.*

BOWERMAN, M., 1982a, Evaluating competing linguistic models with language acquisition data: implications of developmental errors with causative verbs, *Quaderni di Semantica,* Vol. III.

BOWERMAN, M., 1982b, Reorganizational processes in lexical and syntactic development. In: WANNER, E. and GLEITMAN, L., (eds.), *Language acquisition: The state of the art,* Cambridge University Press, Cambridge.

BREWER, W., and STONE, J. B., 1975, Acquisition of spatial antonym pairs, *Journal of Experimental Child Psychology, 19.*

CAREY, S., 1977, Less may never mean more, In: CAMPBELL, R. and SMITH, P., (eds.), *Recent advances in the psychology of language,* Plenum, New York.

CAREY, S., 1982, Semantic development: the state of the art. In: WANNER, E. and GLEITMAN, L., (eds.), *Language acquisition: The state of the art,* Cambridge University Press, Cambridge.

CARROLL, J. M., BEVER, T. G. and POLLACK C. R., 1981, The non-uniqueness of linguistic intuitions, *Language, 57.*

CARNAP, R., 1956, *Meaning and necessity. A study in semantics and modal logic,* University of Chicago Press, Chicago.

CLARK, E. V., 1972, On the child's acquisition of antonyms in two semantic fields, *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior, 11.*

CLARK, E. V., 1982, The young word maker: a case study of innovation in the child's lexicon, In: WANNER, E. and GLEITMAN, L., (eds.), *Language acquisition: the state of the art,* Cambridge University Press, Cambridge.

CLARK, H. H., 1973, Space, time, semantics and the child, In: MOORE, T. E., (ed.), *Cognitive development and the acquisition of language,* Academic Press, New York.

DONALDSON, M. and WALES, P. J., 1970, On the acquisition of some relational terms, In: HAYES, J. R., (ed.), *Cognition and the development of language,* Wiley, New York.

FILLMORE, C. J., 1969, (Review of Componential analysis of general vocabulary, by Bendix, E. H.) *General Linguistics, 9.*

FODOR, J. A., 1970, Three reasons for not deriving „kill" from „cause to die", *Linguistic Inquiry, 1.*

FODOR, J. A., 1975, *The language of thought,* Thomas Y. Crowell, New York.

FODOR, J. A., 1981, The current status of the innateness controversy, In: FODOR, J. A., *Representations,* The MIT Press/Bradford Books

FODOR, J. A., GARRETT, M. F., WALKER, E. C. T., and PARKES, C. H., 1980, Against definitions, *Cognition, 8.*

FODOR, J. D., FODOR, J. A. and GARRETT, M. F., 1975, The psychological unreality of semantic representations, *Linguistic Inquiry, 6.*

GERGELY, G., 1980, *Lexical causative errors and the organization of the lexicon in the young child,* Unpublished M. Phil. Thesis, University College, London.

GREEN, G. M., 1974, *Semantics and syntactic regularity,* Indiana University Press Bloomington and London.

JACKENDOFF, R., 1972, *Semantic interpretation in generative grammar,* MIT Press, Cambridge, Mass.

JACKENDOFF, R., 1975, Morphological and semantic regularities in the lexicon, *Language, 51.*

JACKENDOFF, R., 1978, Grammar as evidence for conceptual structure, In: HALLE, M., BRESNAN, J., and MILLER, G. A., (eds.), *Linguistic theory and psychological reality,* MIT Press, Cambridge, Mass.

JOHNSON-LAIRD, P. N., 1980, Mental models in cognitive science, *Cognitive Science, 4.*

KATZ, J. J., 1972, *Semantic theory,* Harper, New York.

KATZ, J. J., 1977, The real status of semantic representations, *Linguistic Inquiry, 8.*

KATZ, J. J., 1981, *Language and other abstract objects,* Rowman and Littlefield, Totowa, NJ.

KATZ, J. J. and FODOR, J. A., 1963, The structure of a semantic theory, *Language, 39.*

KINTSCH, W., 1974, *The representation of meaning in memory,* Wiley, New York.

LAKOFF, G., 1970, *Irregularity in syntax,* Holt, New York.

LAKOFF, G., 1972, Linguistic Hedges: a study in meaning criteria and the logic of fuzzy concepts, *Chicago Linguistic Society, 8.*

LAKOFF, G., 1977, Linguistic Gestalts, Papers from the thirteenth regional meeting of the Chicago Linguistic Society.

LAKOFF, G. and JOHNSON, M., 1980, *Metaphors we live by,* University of Chicago Press, Chicago.

LEVELT, W. M., 1970, A scaling approach to the study of syntactic relations, In: FLORES D'ARCHAIS, G. B. and LEVELT, W. M., (eds.), *Advances in psycholinguistics,* North Holland, Amsterdam.

LEVELT, W. M., 1974, *Formal grammars in linguistics and psycholinguistics, Vol.3: Psycholinguistic applications,* Mouton Publishers, The Hague.

MARTIN, E., 1970, Towards an analysis of subjective phrase structure, *Psychological Bulletin, 74.*

MARTIN, J. E., KOLODZIEJ, B., and GENAY, J., 1971, Segmentation of sentences into phonological phrases as a function of constituent length, *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior, 10.*

McCAWLEY, J. D., 1971, Prelexical syntax, In: O'BRIEN, R. S., (ed.), *Monograph Series on Language and Linguistics,* No.24, Georgetown University, Washington, D. C.

McCAWLEY, J. D., 1978a, *Logic and the lexicon,* Chicago Linguistic Society, Prasession on the lexicon

McCAWLEY, J. D., 1978b, Conversational implicature and the lexicon, In: COLE, P., (ed.), *Pragmatics,* Academic Press, New York.

MILLER, G. A., 1978, Semantic relations among words, In: HALLE, M., BRESNAN, J., and MILLER, G. A., (eds.), *Linguistic theory and Psychological reality,* MIT Press, Cambridge, Mass.

MILLER, G. A., 1979, Images and models, similes and metaphors, In: ORTONY A., (ed.), *Metaphor and thought,* Cambridge University Press, Cambridge.

MILLER, G. A., and JOHNSON-LAIRD, P. N., 1976, *Language and perception,* Cambridge University Press, Cambridge.

MINSKY, M., 1975, A framework for representing knowledge, In: WINSTON, P., (ed.), *The psychology of computer vision,* McGraw Hill, New York.

OSHERSON, D. N., and SMITH, E. F., 1981, On the adequacy of prototype theory as a theory of concepts, *Cognition, 9.*

POSTAL, P. M., 1974, *On Raising: one rule of English grammar and its theoretical implications,* MIT Press, Cambridge.

ROSCH, E., 1978, Principles of categorization, In: ROSCH, E., and LLOYD, B. B., (eds.), *Cognition and categorization,* Erlbaum, Hillsdale, NJ.

ROSCH, E., and MERVIS, C. B., 1975, Family resemblances: Studies in the internal structure of categories, *Cognitive Psychology, 7.*

SAVIN, H., 1973, Meaning and concept, A review of Katz, J. J.: Semantic theory, *Cognition, 2.*

SHIBATANI, M., 1973, Lexical versus periphrastic causatives in Korean, *Journal of Linguistics, 9.*

SHIBATANI, M., 1976, The grammar of causative constructions: A conspectus, In: SHIBATANI, M., (ed.), *Syntax and Semantics,* Vol. 6. Academic Press, New York.

SMITH, E. E., 1978, Theories of semantic memory, In: ESTES, W. K., (ed.), *Handbook of learning and cognitive processes,* Vol. 6. Erlbaum, Potomac, Md.

TREHUB, S. E., and ABRAMOVITCH, R., 1978, Less is not more: Further observations on non-linguistic strategies, *Journal of Experimental Child Psychology, 25.*

WALES, R. J., and CAMPBELL, R., 1970, On the development of comparison and the comparison of development, In: FLORES D'ARCHAIS, G. B. and LEVELT, W. M., (eds.), *Advances in psycholinguistics,* North Holland, Amsterdam.

WANNER, E., 1979, False identification of prime numbers, Paper presented at the 1979 meeting of The Society for Philosophy and Psychology, New York, N.Y.

WEISBERG, R. W., 1971, On sentence storage: The influence of syntactic versus semantic factors on intrasentence word associations, *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior, 10.*

WILCOX, S. and PALERMO, D., 1977, In, on, under; more, less; Some artifacts revealed, Paper presented at the Eastern Psychological Association meetings, Boston.

WITTGENSTEIN, L., 1953, Philosophical Investigations, MacMillan, New York.

ZADEH, L., 1965, Fuzzy sets, *Information and Control, 8.*

GYÖRGY GERGELY and THOMAS G. BEVER

THE MENTAL REPRESENTATION OF CAUSATIVE VERBS IN ADULTS AND CHILDREN

Several lines of investigation refute the basis for previous claims that lexical causatives do not have a linguistically based decomposable semantic structure that represents their causative status. Nouns in explicit periphrastic causative constructions („*John* caused *Bill* to die") are not judged to be less related than nouns in corresponding simple lexical causative constructions („*John* killed *Bill*"). In Hungarian, relatedness judgements between the subject and object nouns of lexical causative verbs are closer for sentences expressing direct causative events than for those expressing indirect causation. Further investigation shows that the degree of judged relatedness between nouns in a sentence in general corresponds to the extent to which the referents of those nouns interact in the situation that the sentence describes. Therefore, while relatedness intuitions do reflect certain aspects of the conceptual interpretation of sentences, they cannot be used as a critical test of the relative complexity of syntactic and semantic representations of predicates.

Lexical causative concepts cannot be accounted for in terms of an early causative „prototype" concept. A prototype theory of causation fails to describe certain facts about the meaning and use of causative verbs in adults. It also fails to account for facts of the acquisition of lexical causatives, which exhibit a stage of broad causative generalization where the use of both existing and novel causative verbs is extended to non-prototypical as well as prototypical causative events.

We propose a bi-level lexical representation of causatives, on which there exists a semantic representation which articulates their causative status and an attached conceptual stereotype which specifies their normal application. The decomposable se-

mantic structure emerges as a developmental stage in the acquisition of lexical concepts as a result of the *linguistic* reorganization of the lexicon. The stereotype becomes embedded later as part of the representation available to the mental lexicon for access by adults.